
התמודדות התנועות עם הרחבת אפיקי ההגשמה התנועתיים: שנות ה-90' ואילך

בשנת 2006 פרסמה רשות המדידה וההערכה במשרד החינוך תמונת מצב של תנועות הנוער במדינת ישראל.¹ במבוא נכתב על דמות תנועת הנוער: "ניתן לשרטט את דמותה של תנועת הנוער הישראלית הטיפוסית ככזאת שהעוגן האידיאולוגי שלה מבוסס על ערכים אוניברסאליים הומניסטיים ברוח ערכי מגילת העצמאות, שמקיימת מוסדות פנימיים והתנהלות ארגונית דמוקרטית בדרך-כלל, שדוגלת ברוח ובעשייה התנדבותית מגוונת ובתרומה לקהילתה ולחברה בכלל, שמצהירה ומיישמת סולידריות וסובלנות כלפי קבוצות שונות בתוכה ובאוכלוסייה סביבה, שמזמנת לצוותה ולחבריה אפשרויות להתנסויות, להתפתחות תפקידית ולמימוש עצמי ושמקפידה על מערכי הכשרה, ליווי והדרכה מסודרים ורצופים. עוד ניתן לקבוע, כי התנועות מקיימות אוטונומיה מול מערכות חיצוניות בכלל, ומול מערכת החינוך הפורמלי בפרט, ומתנהלות על בסיס וולונטרי."

1 'דוח מסכם 2005-2006', ראמ"ה (רשות ארצית למדידה והערכה בחינוך) ומינהל חברה ונוער.

אם ניצמד לכמה שורות מתוך המבוא לדוח, הרי מתוארות כאן תנועות נוער שעיקר פועלן בעשייה התנדבותית מגוונת. בפרק שלפנינו ננתח את התהליך שעברו תנועות הנוער מניצנים של שינוי ועד מהות שונה של תנועות נוער בדגש על יעדי ההגשמה התנועתיים. האומנם תנועות נוער שבמרכז הווייתן תרומה לקהילה ולחברה? או, אולי, תנועות שהתרומה לקהילה היא חלק מעשי במסלול הגשמה חדשה, שנוצר בהן בשני עשורים של שינוי?

נתחיל בראשית שנות ה-90' של המאה העשרים. בפרק הקודם למדנו כי בתנועות הנוער כבר החל תהליך של בחינת יעדי ההגשמה. עדיין לא התקבלו החלטות על שינוי ויעד ההגשמה המרכזי בתנועות הנוער נשאר כשהיה, היציאה המשותפת, הקבוצתית, לקיבוץ. אולם, אם נבחן את תנועת הצופים כאחת ממחוללי השינוי, הרי שהלכה למעשה יעדי ההגשמה הורחבו כבר. יציאה לשנת שירות הייתה כבר עניין מקובל, הוקמה כבר מחלקה שמטפלת בדרך המשך והצטרפות לנח"ל כבר לא נחשבה ליעד מרכזי בלעדי בתנועת הצופים. תנועת הנוער העובד, מחוללת שינוי בכיוון שונה מהצופים, כבר התחילה בתהליכים של תכנון מסלול הגשמה חדש וייחודי, מסלול בו כל חניך בוגר מקבל החלטות אישיות ועל פיהן הוא בוחר בהמשך דרכו. אם בחר להמשיך בתנועה הוא משתלב בחוות הכשרה ואחריה מצטרף לגרעין משימה, שבמסגרתו יצטרף בהמשך לקומונת הבוגרים ויוכל להמשיך במסגרת קבוצתית, מסגרת של דרך חיים.

בשנת 1995 פורסמה חוברת של מועצת תנועות הנוער.² החוברת תארה בקצרה את פעילות המועצה ולכל תנועה שחברה במת"ן הוקדש עמוד אחד. נתייחס לחוברת בהרחבה מכיוון שדרכה ניתן לזהות את היחס להגשמה בכל תנועה, באותן שנים. בהקדמה התייחס שר החינוך והתרבות, אמנון רובינשטיין, לחשיבות התנועות בהווה הישראלית: "...תנועות הנוער משמשות

כבתי ספר למנהיגות צעירה של בני הנוער היהודיים בארץ ובעולם... משימות כגון: קליטת גלי העלייה הגדולים מחבר העמים ומאתיופיה, פיתוח התעשייה הישראלית והפיכתה לאחת התעשיות המובילות בעולם, אינטגרציה חברתית מלאה בין כל שכבות האוכלוסייה, שמירה על הדמוקרטיה ודו־קיום בשלום עם שכנינו הערבים. כל אלה הם רק חלק מהאתגרים הלאומיים הניצבים בפנינו."

בהמשך החוברת מוצגת סקירת התנועות. לכל תנועה יש כרטיס ביקור: מידע ארגוני, היסטוריה ומבנה, תכנים ומסרים, הגשמה ופעילות. להלן ההגדרות של התנועות לנושא ההגשמה.

בית"ר. בוגרי התנועה מגשימים במסגרת שנת י"ג בתנועה, גיוס לנח"ל במסגרות התיישבותיות, עיירות פיתוח וקליטת עלייה.

בני עקיבא. בוגרי התנועה מתגייסים לצה"ל במסגרת נח"ל, ויש מגמה של יציאה לישיבות הסדר בקרב הבנים, כאשר בנות עושות שירות לאומי במקום השירות הצבאי.

תנועת הנוער של האיחוד החקלאי. התנועה מחנכת להגשמה בהתיישבות חקלאית ותעשייתית חדשה, להכרת היחיד בקבוצה ותרומתו לחברה, וכן עוסקת בהכשרת מנהיגות צעירה לבני ההתיישבות. בתנועה קיים גרעין שנת שרות (ש"ש) "גרעין אחים", שפועל ביישובי התנועה וכן כגרעין קולט עליה, כדוגמת גרעין כרמיאל.

המחנות העולים. התנועה מוציאה בממוצע 2-3 גרעינים בשנה, בעיקר למקומות מרוחקים ומבודדים ולאורך גבולות המדינה. עד היום כ־20 ישובים הוקמו ו/או הושלמו ע"י בוגרי התנועה. "הכיתה המקובצת" היא מסלול הגשמה נוסף, במסגרת קיבוצית, המיוחד לחניכי התנועה. הכיתה מתארגנת בשישית ויוצאת למשק היעד לשנתיים לימודים ועבודה. אח"כ יוצאים לצבא כבני משקים.

הנוער הלאומי העובד והלומד. התנועה מחנכת להגשמה עצמית ודוגלת בעיקרון של שותפות בתכנון, לא למען הנוער אלא על ידי הנוער. חניכי התנועה עושים את שירותם הצבאי במסגרת נח"ל בשיטת גרעינים כלל ארציים.

הנוער הציוני. התנועה מחנכת לכל צורות ההתיישבות: מושב, מושב שיתופי, קיבוץ, עיירות פיתוח. מפעילה גרעין שנת שירות במסגרת מוסדות חינוך של "יסודות".

הסתדרות הצופים העבריים בישראל. ב-1941 הכריזו קבוצות מחיפה וירושלים על הקמת הגרעין הראשון, אשר יותר מאוחר ייסד את מעגן מיכאל. מאז הוקמו 20 קיבוצים והושלמו קיבוצים רבים נוספים של התק"ם והקיבוץ הדתי. בוגרי התנועה מגשימים בהתיישבות, בעיירות פיתוח (נח"ל לעיירות פיתוח – גרעיני עמרי) ובשנת שירות בעבודה קהילתית לפני השירות הצבאי (גרעיני רעים).

הסתדרות הנוער הדתי העובד והלומד. התנועה רואה כדרך להגשמה יציאה לגרעיני נח"ל תעשייתי ונח"ל חקלאי. כל שנה יוצאים כשניים-שלושה גרעינים למסגרות חינוכיות במשקי הקיבוץ הדתי.

הסתדרות הנוער העובד והלומד. האגף לחינוך והדרכה מחנך להגשמה מעשית של ערכי התנועה באמצעות חוות הכשרה וקומונות הבוגרים לאחר מסלול הנח"ל. התנועה רואה בהגשמה השיתופית לגווניה השונים את היעד החינוכי המרכזי שלה. משימתה של התנועה היא פיתוח של דגמי חיים שתפניים נוספים לקיבוץ, לסייע למגורים חלשים, לקלוט את רבבות בני הנוער העולים ולהמשיך את המאבק על דמותה של החברה הישראלית.

הסתדרות מכבי ישראל, ההנהגה הארצית מכבי הצעיר. במסגרת פעילות התנועה בודקים בוגרי מכבי אפשרויות הגשמה בכל תחומי החיים. במסגרת ההתיישבות מוציאה תנועת מכבי הצעיר גרעיני נח"ל לעיירות פיתוח ולקיבוצים.

השומר הצעיר. התנועה מחנכת לחיי קיבוץ ובוגריה יוצאים לשירות צבאי במסגרת הנח"ל.

עזרא. בוגרי התנועה הקימו קיבוצים ויישובים חדשים, כאשר מרבית בוגריה עוברים מסלול של ישיבות הסדר או לימוד בישיבות גבוהות וחלק אחר הולך לגרעיני נח"ל ושירות בצה"ל על כל חילותיו. הבנות הבוגרות מחונכות לצאת לשנת שירות בהתנדבות בעיירות פיתוח ובשכונות מצוקה.

על הכריכה האחורית של החוברת נכתב: האנשים של המחר – תנועות הנוער בישראל.

תוכניות לעתיד:

- הקמת סניפים חדשים. ברגש על התיישבות חדשה, עיירות פיתוח ושכונות.
- 50 גרעיני נח"ל נמצאים בשירות או לקראת גיוס. נמשיך לעודד... לשירות בנח"ל בתחומי רווחה, הדרכה וקליטת עלייה.
- המשך שילוב העולים החדשים בפעילות.
- עם המעבר לחמישה ימי לימוד יפותחו תוכניות לימי ו' בבוקר.
- החלוציות וההתיישבות עדין חשובות. תנועות הנוער ימשיכו להוביל לעשייה במ.
- השלום בפתח ותנועות הנוער ערוכות כבר לשיתוף פעולה עם שכנינו הצעירים.
- הפעלת תוכניות הסברה למניעת צריכת סמים ואלכוהול.
- נושא איכות הסביבה עלה לסדר היום הציבורי. נפעל לפיתוח

המודעות ולהרחבתן של פעולות התנדבות בכל תחומי האקולוגיה בארץ.

מסמך זה, בו הציגו תנועות הנוער את תמצית כיווני ההגשמה התנועתיים, לימד אותנו כמה דברים.

ראשית, השימוש במושגים:

הליכה לקיבוץ נזכרת כחלק מההגשמה השיתופית. תנועת השומר הצעיר ממשיכה לציין במפורש כי התנועה מחנכת לחיי קיבוץ.

למעשה, ממשיכה ההגשמה בקיבוץ להיות היעד המרכזי, ללא עוררין של ממש בשומר הצעיר וגם במחנות העולים. בנוער העובד והלומד מכוונים לקיבוץ אולם כבר מתגבשת תפיסת תנועת הבוגרים אשר בוחנת את הקשר שלה לתנועה הקיבוצית ללא ניתוק קשרים או הפניית עורף.

בנוער העובד והלומד המושג שיתופי מכוון למבנה הקבוצה אליה משתייכים המגשימים.

התנועות לא משתמשות במילה חלוציות. היא מוזכרת רק בגב החוברת בהצהרה שהחלוציות עודנה חשובה.

בתנועות הצופים מגשימים הבוגרים בכמה אפשרויות.

במחנות העולים מציינים הקמת יישובים והשלמתם ודרך הגשמה נוספת, שנתיים ב"כיתה המקובצת" במהלך י"א וי"ב.

בתנועת מכבי הצעיר כתבו: במסגרת פעילות התנועה בודקים בוגרי מכבי אפשרויות הגשמה בכל תחומי החיים. דומה כי גישה זו מלמדת על הדרך שעברו תנועות הנוער בשנות ה-90'. יעד הגשמה מרכזי בתנועות הנוער בשנות ה-40', בשנות ה-50' ואפילו בשנות ה-80' היה מוגדר וברור. הגשמה הינה דרך חיים במסגרת התיישבות חלוצית שיתופית. בתנועה בה לא דגלו בהגדרות כאלה הזכירו את ההליכה לנח"ל או את החיים על פי ערכי התנועה. ואילו כאן, הרעיון שהחניכים בודקים אפשרויות הגשמה, משמעו שהחניכים הם שיחליטו בסופו של דרך מה מתאים להם וזהו המסלול אותו יבחרו לעצמם.

נסקור כעת את התקרבותן של התנועות אל היעד, אל ההגשמה החדשה. ראשית נגדיר את המושג.

הגשמה חדשה – הצהרה תנועתית בדבר היעדים המרכזיים בפניהם ניצבים החניכים הבוגרים כבואם לקבל החלטה על דרך חייהם. ההבדלים המרכזיים בינה לבין ההגשמה של שנים עברו הם:

- ריבוי האפשרויות שמוכנסות על ידי תנועות הנוער להגדרה הגשמה.
- ההכלה של שנת שירות כמסגרת הגשמה ולא כשלב בדרך להגשמה.
- הרגש שמושם על חינוך ותרומה לקהילה ולא על חקלאות בחיים שיתופיים.

הבחנה נוספת נוגעת לשאלת גיל החניכים והבוגרים אליהם מתייחסות התנועות. על פי הגדרת תנועות הנוער, ההגשמה החדשה יכולה לקבל ביטוי בשלבים השונים במסלול החיים (נסייג כי לא מדובר בהגדרות זהות לכל התנועות. הרשימה לעיל ולהלן היא הכללה של אמירות תנועתיות שונות):

- במסגרת השכבה הבוגרת, תלמידי התיכון יוכלו להתנדב ולתרום לקהילה.
- במסגרת שנת שירות (י"ג), תוך דחיית השירות הצבאי.
- במסגרת השירות הצבאי, כגון מסלולי הנח"ל.
- במסגרת "תנועת הבוגרים", כבוגרי שירות צבאי שבחרו בדרך חיים שיתופית ברוח ערכי תנועת הנוער.
- ולבסוף באורחות החיים של המבוגרים, במהלך חייהם שלא במסגרת ממוסדת.

בכל התנועות החניכים ריבוניים להחליט לאן ירצו להמשיך אחרי סיום י"ב. הם יכולים לבחור במסלול של שנת שירות ובחלק מהתנועות תהא זו ההגשמה התנועתית. גם אם מדובר במסלול של

שנה אחת ובהחלט לא בדרך חיים, הרי שיש תנועות שמסתפקות בכך כיעדר ראוי.

חניכים יכולים לבחור להצטרף למסלול הנח"ל במסגרת משימתית שתאפשר להם לתרום לקהילה ולתחום החינוך במהלך שירותם הצבאי. אחרי השחרור יחליטו לאן ימשיכו, כל אחד יחליט לעצמו.

גם לפי התפיסה שמובילות תנועות הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר והמחנות העולים הבחירה היא, בסופו של דבר, אישית. אחרי שיתנדבו הבוגרים במסגרת חוות הכשרה (או שנת שירות) הם ימשיכו לנח"ל בגרעין משימה ואחרי השחרור יצטרפו כחלק מקבוצה [הרגשה שלי. נ.א.] לקומונה שתהא חלק מתנועת הבוגרים. מסגרת ההגשמה קבוצתית אך ההחלטה היא אישית.

להלן נבקש לבחון מה קרה בתנועות הנוער בשאלת כיווני ההגשמה בשנים 1991-2005. האם בתנועות הנוער במדינת ישראל התרחש שינוי של ממש?³

בסקירה נפרד בין שלוש קבוצות של תנועות:

האחת, תנועות צעירות שלא חוו את משברי שנות ה-60' וה-70'.⁴ בקבוצה זו נכללות: האיחוד החקלאי, אריאל, בנות בתיא, היכלי הענ"ג ותנועת הנוער הדרוזי.

השנייה, תנועות ותיקות קטנות שנושא ההגשמה נדון בהן במהלך השנים. בקבוצה זו נכללות: עזרא, בית"ר, מכבי הצעיר והנוער הלאומי.

3 במהלך סקירת התנועות נפגשתי עם המזכ"לים של תנועות הנוער לראיון. המזכ"לים מתארים את פני הדברים נכון לשנים שבמהלכן הם פעילים בתנועה. רובם מכירים את התנועה ופעילים מרכזיים בה כבר כמה שנים ונקודת המבט שלהם מלמדת גם על שינויים של העשור האחרון.

4 בנספח ניתן לקרוא על כל תנועה, כפי שנכתב על ידי התנועה. במהלך הסקירה לא ניכנס לפירוט היסטורי של הקמת התנועה וגלגוליה.

השלישית, תנועות הנוער הציוניות הוותיקות שנושא ההגשמה מלווה אותן כנושא מרכזי לאורך כל שנות פעילותן. בקבוצה זו נכללות: הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר, הצופים, בני עקיבא והמחנות העולים.

הסדר הפנימי, בתוך כל קבוצה, לפי סדר א'-ב'.

תנועות צעירות

תנועת אריאל

בחזון התנועה נכתב על הציפייה מבוגרי התנועה לאורחות חייהם כבוגרים. ראוי שחברי התנועה יבססו את עולמם הערכי ברוח תורנית ציונית לאור משנתו של הרב קוק, ויכוונו את כל שגרת חייהם לחיי תורה שלמים, לקדושה ולצניעות, למנהיגות ולעשייה, למילוי משימות לאומיות, למיצוי הפוטנציאל האישי ולהתקדמות האומה הישראלית.

במסגרת המטרות החינוכיות⁵ של התנועה מוזכרת מטרת ההגשמה בסעיף החמישי: "...5. התנועה תכשיר את חניכיה למסוגלות להנהגה מתוך חינוך לדוגמה אישית, ליזמה, לנטילת אחריות, לעשייה וליכולת ביטוי והבעה של רעיונות ודעות בכתב ובע"פ. החניכים יפנימו כי 'אין הדבר תלוי אלא בי' ויבינו שזכותם וחובתם לעשות כדי שהדברים יצאו מן הכוח אל הפועל, כאשר כל העשייה היא ממבט של תורה."

התנועה אינה מציעה מסגרות המשך לבוגריה. אלא מסלול חיים על פי ערכים מוגדרים שמהווים חלק מדרכה החינוכית של התנועה. היות הבוגר אדם ראוי משמעו יהודי שומר תורה ומצוות, שחי כאזרח פעיל בקהילתו.

הגשמה אינה מושג קבוצתי. זהו עניין אישי של הבוגר ומצפונו.

התנועה מצפה שיחיה על פי ערכיה אך אינה בוחנת אותו כיצד הוא חי.

יוסי ורדי, מזכ"ל תנועת אריאל,⁶ מגדיר את מהות רעיון ההגשמה בתנועה. הגשמה: חיים עם ערכים בתוך חברה יהודית. כחלק מפעילות הבוגרים הוא שואף לראות את הבנות פעילות במסגרת שירות לאומי, ואת חניכי ישיבות ההסדר פעילים ומעורבים כשהם בפרק הישיבה.

בנוסף, לתנועה יש עניין רב בהקמת קבוצות בוגרים, כגרעינים תורניים של בוגרי התנועה. אולם, יישום הרעיון יקר תקציבית, התנועה לא תוכל להוציא לפועל ולכן לא מעוררים יוזמות כאלה. זאת ועוד, אין להתעלם מהאפשרות שתהיינה בעיות עם מגורים ושמירת אורח חיים דתי כהלכתו.

בשגרת התנועה לא עוסקים הרבה בשאלת הגשמה אישית. לחניכים בגילאי תיכון מקיימים סמינר בו הם מבררים לעצמם מה דרך ההמשך האישית בה יבחרו.

תנועת בנות בתיה

במהותה של התנועה עומד הרעיון כי ראוי לחנך את הבנות הפעילות בתנועה לתרומה משמעותית לקהילה.⁷ בחוברות הדרכה ובחזון התנועה מקפידים לקבוע כותרת את הציטוט מהמקורות "על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" (אבות, פ"א, מ"ב).

במבוא לחזון התנועה נכתב: כמי שחולשת על הפעילות החברתית חינוכית של הנוער החרדי, רואה תנועת "בנות בתיה" את החינוך להתנדבות ולחסד כדרך בלתי נפרד מיסודות התנועה. הפעילות התנועתית עוסקת רבות בהעצמת רוח ההתנדבות אצל כל חניכה כפרט, ובכל קבוצה וסניף כיחידה מאורגנת להתנדבות פורמלית.

6 ראיון אישי, יוסי ורדי מזכ"ל תנועת אריאל. 22.1.2012.

7 בנות בתיה מתנדבים בתנועה, תשע"ב, חוברת בהוצאת התנועה.

אסתר כהן, רכזת ארצית של התנועה,⁸ מסבירה כי בתנועתה מהות ההגשמה היא להקים דור. כלומר, שכל אחת מהחניכות תינשא ותקים בית בישראל. תנועת בנות בתיה מצפה מכל אחת מבוגרות התנועה שתהיה אזרחית תורמת לקהילה. בהחלט מצפים להתנדבות בפעילות של חסד.

ההחלטה על פעילות התנדבותית ותרומה לקהילה, כליבת יעדי התנועה, התקבלה מכיוון שזהו נושא מרכזי ומשמעותי בקהילה החרדית. רעיון גמילות החסדים מנחה את אנשי החינוך בקהילה ואין אפשרות לקיים דיון בנושאים חינוכיים ללא התייחסות למסר המרכזי של עזרה לאלו שנזקקים לסיוע. זאת ועוד, בחוברת המתארת את חזון התנועה נכתב כי קיים מתאם בין ההתנדבות בגיל ההתבגרות לבין ההתנדבות בגילאים מבוגרים יותר. על תפיסה זו מושתתת תוכנית ההתנדבות של התנועה. מסגרות ההתנדבות השונות נבנו כמודל לטווח ארוך שיאפשר לחניכות לבנות את זהותן התוך-אישית כחלק מן החברה הישראלית ויוביל לשינויים חברתיים מהותיים בעתיד.

למעשה, מתרכז מושג ההגשמה ביכולת של הבנות, בוגרות התנועה, לשלב את התרומה לקהילה בתוך שגרת חייהן העמוסה בהקמת בית, בגידול ילדים, ביציאה לעבודה במטרה לפרנס את משפחתן. הדגש על תרומה לקהילה ממחיש את הרעיון המרכזי של חיים על פי ערכי התנועה. ערכים שאינם בלעדיים לתנועת הנוער אלא שאובים מתרבות של הירתמות לסיוע לנזקקים.

ההגשמה, אם כן, אינה בדרך של מסלול תנועתי לעתיד, אלא הגשמה במובן של הפנמת ערכי היסוד אליהם מחנכת התנועה. היות בוגרת התנועה רעיה ואם בישראל והיותה אזרחית שותפה, פעילה ותורמת על פי יכולתה וכישוריה לקהילה בה היא מקימה את ביתה.

תנועת האיחוד החקלאי

מושג ההגשמה בתנועת האיחוד החקלאי מוצג כיעד תנועות ומתואר כמסלול בן כמה שלבים: מדריך ופעיל בתנועה, מתנדב בשנת שירות ואזרח פעיל, מתנדב ותורם לקהילה בה הוא חי. בתוכניות ההדרכה של התנועה⁹ מתייחסים אל ההגשמה כאורח החיים של הבוגר.

בדברי ההסבר על מהות מושג ההגשמה בתנועה נכתב כי הגשמה מתחילה בכיתה ט'. להדריך, להיות פעיל בתנועה זה השלב הראשון בהגשמה. בהמשך הדרך כל בוגר יבחר לעצמו דרך כבוגר מגשים. הצטרפות לגרעין שנת שירות תנועתי (גרעין "אחים") היא ההגשמה האולטימטיבית. ביציאה לשנת שירות לוקח הבוגר על עצמו מחויבות אישית לתרום לתנועה אחרי שנים בהן קיבל מהתנועה. אולם, גם אחרי שנת השירות, לאורך חייו כבוגר, כאזרח במדינה, מצופה מבוגר התנועה כי ימצא את הזמן לתרום לקהילה ולסייע בתחום החינוך. שהרי, ההגשמה לפי התנועה היא תהליך בשלבים. גם אחרי סיום שנת שירות עדיין יש ציפיות מבוגרי התנועה. אין כאן מילוי מכסה של חובה שבסיומה אין יותר מחויבות.

לתפיסתה של טל מדר, מזכ"לית התנועה,¹⁰ התנועה צריכה לשאוף גם להצטרפות למסלול הנח"ל. לדבריה, מסלול נח"ל יסייע בהקמת תנועת בוגרים. בתנועה עדיין לא יצאו לדרך עם הקמת מסגרת לבוגרי התנועה. מסגרת לבוגרים תאפשר יישום חזון הבוגר המגשים. בוגר התנועה שהינו אזרח תורם בקהילה בה הוא חי, מקדיש מזמנו לחינוך ולעבודה קהילתית ויוזם ומשתתף בפרויקטים שמטרתם שיפור איכות החיים.

התנועה מיום הקמתה (1978) היא חלק מהקהילה, מההתיישבות הכפרית אליה היא משתייכת. יש יחסי גומלין בין התנועה והיישובים.

9 תוכנית ההדרכה הרכ שכבתית, מסמך פנימי של התנועה, 2009.

10 ראיון אישי עם טל מדר, מזכ"ל התנועה, 31.1.2012.

ולפיכך, תנועת האיחוד החקלאי מחוברת לנושא העבודה הקהילתית כבר מראשיתה ולא נזקקת לתהליכים של התחברות לנושא.

תנועת היכלי הענג

תנועת הנוער של חסידות גור מציבה כיעד את חינוך הבוגרות והבוגרים לתפקד כאזרחים פעילים בקהילה, לסייע לקשישים ולאנשים עם צרכים מיוחדים ככל שיידרש.

יו"ר התנועה,¹¹ מאשה בורזיקובסקי, מתארת את תפיסת התנועה בדבר דמות הבוגרת: שומרת מצוות ומתנהלת על בסיס חמשת סמלי התנועה: צניעות; אמונה באלוהים; חסידות (מאמינה בהנהגת החסידות); חלק מהקהילה – אחדות (מקבלים את כולם); התלהבות.

בתנועה לא עוסקים בשאלות הנוגעות ליעדי הגשמה שהרי היעד ברור מאליו: להקים בית, להתיישב כמצוות הרב בשכונות של חסידות גור בארץ ישראל, ולחיות על פי ערכים אליהם מחנכים במהלך כל שנות הפעילות בתנועה.

לדברי מאשה, התנועה מאוד מעוניינת בפעילות של ארגון הבוגרות. הארגון כבר קיים אך אינו חלק מהתנועה למרות שמתקיימים קשרי גומלין הדוקים. האינטרס של התנועה הוא כי יהיה ארגון בוגרות חזק. ארגון חזק יבטיח שהאמהות תשלחנה את בנותיהן לפעילות בתנועה.

הפעילות בקהילה היא אחד מערכי היסוד בחסידות גור. נרתמים לטובת חלשים ונזקקים וברור שזאת גם התפיסה אותה מייצגת פעילות תנועת הנוער.

תנועת הנוער הדרוזי

תנועת הנוער החלה את פעולתה כארגון ללימוד קראטה והייתה

11 ראיון אישי עם מאשה בורזיקובסקי, יו"ר התנועה, 2.2.2012. משמעות שם התנועה: ענ"ג – ענג שבת, וכן ראשי תיבות ל נשות גור, נוער גור.

בקשר עם תנועת הנוער הלאומי שסייעה למדריכים בהכשרה ובפיתוח תוכניות הדרכה. בתחילה, הוקמו סניפים בתוך בתי הספר והחלו בפעילות בשעות אחר הצהריים ובחופשות. בשנת 2005 החלה התנועה לפעול כתנועת נוער עצמאית, שהוכרה על ידי משרד החינוך.

המושג הגשמה לא קיים במסמכי התנועה. אולם, מטרותיה ויעדיה מזכירים בניסוחם תנועות נוער אחרות. גזבר התנועה ואחד ממייסדיה, אמיר עלי,¹² הסביר כי מטרת המייסדים הייתה ליצור מסגרת לנוער הדרוזי. באמצעות המסגרת הצליחו לגבש נורמות התנהגות ולחנך לאכפתיות ולתרומה לקהילה של חניכי התנועה ובוגריה.

ביעדי התנועה מוסבר כיצד החינוך התנועתי מסייע בגיבוש זהות של בוגר שיגשים (גם ללא השימוש במושג) את ערכי התנועה בחיי יום-יום בקהילתו:

”באמצעות הטוילים והמסעות ברחבי הארץ החניכים מרגישים מהי אהבת מולדת. העיסוק בפעילות התנדבותית למען הקהילה מחנך לאזרחות טובה, לאהבת הזולת ולאחווה. החינוך לדמוקרטיה ויישומה הלכה למעשה בסניפים גורמים לחניך לסגל את כללי המשחק הדמוקרטי בחיי היומיום ביישובו וגם ברמה הארצית, מתוך אמונה בשוויון בין בני האדם ובחירויותיו וכבודו של האדם. הפעילות התרבותית בה עוסקים חניכי התנועה יוצקת תכנים חדשים לחייהם ומונעת אלימות והתנהגויות לא רצויות. בפעילות החינוכית שמים דגש על ההשתייכות של הפרט לקבוצה ועל מערכת הקשרים בין היחיד לקבוצה ועם קבוצות שונות, הרמוניה ודו-קיום ביניהן. התנועה דואגת לטפח ערכי אנוש אוניברסאליים ומחנכת לסובלנות, לפלורליזם ולאינטראקציה בין העמים.”¹³

לדברי אמיר עלי בוגרי התנועה פעילים כמדריכים ומגיעים (גם בחופשותיהם מהצבא) לסייע במחנות קיץ ובטוילים. בתנועה הנהיגו שירות לאומי לבנות התנועה והכיוון מתפתח. היו מחשבות על

12 ראיון אישי עם אמיר עלי, גזבר התנועה וחבר הנהלת התנועה, 8.1.2012.

13 דפי מידע של התנועה. פרסום משנת 2010.

גרעין שנת שירות, אולם הנושא לא יצא אל הפועל בשל התנגדות הורים למגורי הבנות בקומונה מחוץ לבית המשפחה. בתנועה אין התלבטות לגבי דרך המשך או כיוונים אליהם יכוונו את בוגריהם. התנועה מחנכת את בוגריה להיות אזרחים ראויים, לתרום לקהילה ולממש את הפוטנציאל שלהם. זה נכון וטוב לא רק לצרכים אישיים. מימוש הפוטנציאל מהווה שירות חשוב לעדה הדרוזית, שכלל שבניה ובנותיה יהיו מעורבים בחברה וישיגו הישגים אישיים תיהנה מכך העדה כולה.

תנועות ותיקות, קטנות בהיקף החניכים

תנועת בית"ר

בפרקים הקודמים למדנו כי בית"ר, כתנועה ותיקה, שונה מהתנועות שהציבו את ההגשמה החלוצית כיעד מרכזי לבוגריהן. בבית"ר לא הציעו לחניכים לצאת להגשמה חלוצית חקלאית. עם זאת הקימו גרעינים ופעלו להרחבת השתלבות החניכים במסלולי המשך תנועתיים, בין אם ביישובים חקלאיים ובין אם כגרעינים ליישובים ביהודה, שומרון וחבל עזה.

ההגשמה, עבור בוגרי התנועה, היא באורח החיים הבית"רי. אורח חיים משמעותו כלשון ז'בוטינסקי – "לפדות את תעודת בית"ר". אדם חי את חייו בהתכוונות לשרת את העם ולעמוד לרשות העם והמדינה. להתיישב בכל שטחי ארץ ישראל ולדאוג שיקוימו חמשת המ"מים שקבע ז'בוטינסקי במשנתו – מלבוש, מזון, מעון, מורה, מרפא – לכל אזרח במדינת ישראל.

תמר טננבוים, מזכ"לית התנועה, מתארת¹⁴ את ההתלבטות בנושאי הגשמה בתנועה.

יצאה לשנת שירות מטעם התנועה וחיים באורח חיים בית"רי

משמע בוגר מגשים. אולם הנושא לא נותח עדיין ויש סימני שאלה. שהרי בתנועה גורסים שזכות החניך להחליט, דהיינו: אם יחליט שהליכה לצבא לשירות משמעותי חשובה בעיניו יותר משנת שירות זה יצער את התנועה, אבל לא יפחית משיקול דעתו הערכי של החניך. כיום, ההדרכה בתנועה היא ההגשמה. בין אם כמדריכים חברי השכבה הבוגרת ובין אם כמצטרפים לשנת שירות של הדרכה בבית"ר. הבוגרים נקראים לצאת לשנת שירות כדי לתת ממה שקיבלו, לתרום בהתנדבות לתנועה. אחר כך הם יתגייסו לשירות משמעותי בצה"ל, גם זה בהתאם לתפיסת התנועה.

לתנועה יתאים מאוד אם יבחרו בוגרי שנת השירות להתגייס למסלול הנח"ל וכך, לצד שירות משמעותי, יתאפשר להם לתרום לתנועה במהלך השירות. בזה הסתיימו האפשרויות שמציעה התנועה. אחרי השחרור מצה"ל, יפנו כל בוגר ובוגרת להגשים באופן אישי את הפוטנציאל שלהם.

בבית"ר לא מתערבים בבחירת שיעשו בוגריהם. מייעצים ומקווים לשכנע אבל משוכנעים כי צריך להציג את מסלול ההמשך כבחירה אישית של הבוגרים, ולא כצו תנועתי שלאורו יוכרע אם הם עומדים במשימות התנועיות.

תנועת מכבי הצעיר

השימוש במושג הגשמה נפוץ בתנועת מכבי הצעיר כחלק מהמטרה החינוכית של התנועה. התנועה הוותיקה, שחניכיה השתלבו בהכשרות הפלמ"ח ובגרעיני הנח"ל מראשיתו, חרתה על דגלה את סיסמת מכבי העולמי בהקשר של דמות הבוגר: מטרת החינוך בתנועה היא עיצוב דמות אדם שלם בגופו וברוחו, שהרי נתיב המכבי הוא "נפש בריאה בגוף בריא", איש המוסר, החבר הטוב, התרבותי בהליכותיו, וחינוך לעשייה והגשמה בכל תחומי החיים.¹⁵

הגשמה בכל תחומי החיים היא המוטו של התנועה. בוגר מגשים נבחן בכך שהיטיב להיות פעיל במיוחד בתחום החינוך והקהילה על חשבון זמנו החופשי או כיעוד אישי.

לשאלה מי נחשב מגשים בתנועת מכבי הצעיר ענה מזכ"ל התנועה, יוגב מתוק,¹⁶ כי פעיל בתנועה הוא מגשים. הפעילות בתנועה היא הדרך הטובה ביותר להגשמת ערכי התנועה. שהרי כפעילים עוסקים בחינוך, תורמים לקהילה בקיום פעילות התנועה ביישוב ומחנכים דור המשך.

הדגש בתנועה, לפי יוגב, הוא על מעורבות ופעילות בקהילה, על תרומה בחינוך, ועל נתינה למען החברה.

פסגת ההגשמה התנועתיית באה לביטוי ביציאה לשנת שירות. עד שנת 1999 הצטרפו בוגרי י"ב לגרעיני שנת שירות של בוגרים שקובצו מארגונים שונים ומתנועות נוער אחרות. הקומונה הראשונה של מכבי הצעיר יצאה לדימונה בשנת 2000 (באיוש מלא של בוגרי התנועה) ומאותה שנה עלה מספר החניכים שיוצאים מדי שנה לשנת שירות. התנועה מעודדת את בוגריה להתגייס לנח"ל. מסלול זה יאפשר לבוגרים לתרום לתנועה כמדריכים ולקהילה במסגרת הגרעין.

בוועידות התנועה עסקו במהלך השנים בהגשמה וביחס התנועה לכיווני הגשמה תנועתיים. התנועה לא הציגה את היציאה להגשמה כחובה או כמסגרת שאליה יצטרפו כל הבוגרים. הפנייה הייתה אל הבוגרים שבחרים להמשיך בדרכה החינוכית של התנועה. הנהגת התנועה אחראית על ארגון המשימות ומציגה את האפשרויות לבני הנוער.

נראה למשל פרסום לחניכי השכבה הבוגרת משנת 2007.
"הגשמה"

תנועת המכבי הצעיר שואפת שכל בוגריה יטמיעו ויגשימו את הערכים אליהם היא מחנכת באמצעות התהליכים החינוכיים

השונים. התנועה מציעה לבוגריה מספר מסלולי הגשמה מובנים שבוגרי התנועה יכולים לבחור להצטרף אליהם במהלך שנתם האחרונה כבוגרים בתנועה.

מסלולי ההגשמה המרכזיים שהתנועה מציעה:

- שנת שירות במסגרת קהילתית, המתקיימת זאת השנה השביעית בדימונה.

- בספטמבר 2006 התחילה לפעול קבוצת הגשמה חדשה, בנוסף לדימונה, ביישוב אבן יהודה. התנועה בחרה להוביל למעורבות של בוגריה ביישוב שקיימת בו ניהודיות בולטת בין השכבות ברמה הסוציו-אקונומית. יישוב זה מהווה עבור מתנדבי שנת השירות מיקרו-קוסמוס של החברה הישראלית.

- שירות צבאי במסגרת הנח"ל: התנועה מוציאה מדי שנה גרעינים למסלול הנח"ל. המסלול מחולק לשלושה שלבים עיקריים: של"ת, פרק צבאי ופרק משימה. מטרתו העיקרית של המסלול הינן לשלב שירות צבאי קרבי ומשמעותי עם משימה לאומית קהילתית במסגרת שנת המשימה, תוך התנסות כקבוצה במסגרות אלו. הפרק המשמעותי ביותר של הגרעין (בנים ובנות יחד) הינו פרק המשימה הלאומית, אליו מגיעים חברי הגרעין לאחר פרק צבאי של שנה וחצי, לתקופה של שנה. גרעיני התנועה מבצעים את פרק המשימה בשכונת קרית משה ברחובות. העבודה מתמקדת בעדה האתיופית.

- בשנת 2006 הוציאה התנועה לראשונה גרעין מבוגרים. גרעין המבוגרים בוחר להמשיך ולהתנדב בקהילה, עם שחרורו מצה"ל, לתקופה של שנה נוספת. חברי הגרעין חיים כקבוצה, מפרנסים את עצמם ומתנדבים במסגרת פרויקטים קהילתיים שנקבעים להם על ידי התנועה."

הכיוון הכללי בנושא הגשמה הוא לפעילות תחומה בזמן, במהלך שנת פעילות או במסגרת שירות צבאי בנח"ל. יש כוונה בתנועה לפעול להקמת תנועת בוגרים אשר תיישם את חזון ההגשמה במלואו. דהיינו: בוגרי התנועה שיבחרו לחיות במסגרת בה הם

שותפים עם בוגרי תנועה נוספים. המסגרת תרים דגל של פעילות קהילתית ותרומה לחינוך וכך תגשים את הערכים שעליהם גדלו החברים בהיותם חניכי מכבי הצעיר.

תנועת הנוער הלאומי

תנועת הנוער הלאומי (בשמה הקודם: הנוער העובד הלאומי) הינה חלק מהסתדרות העובדים הלאומית. עד שנת 1949 פעלה התנועה כמחלקה בהסתדרות ובהדרגה הפכה להיות תנועה עצמאית. מושג ההגשמה נדון בפורומים הפנימיים של התנועה ומדי כמה שנים מתקבלות החלטות לגבי כיוונים להמשך דרכם של הבוגרים. בשנות ה-70 החליטו להצטרף למסלול הנח"ל להשלמת גרעינים ולהקמת גרעינים שפונים לתנועה הקיבוצית. למרות הפער האידיאולוגי בין משנת התנועה לדרכה של התנועה הקיבוצית, הגיעו למסקנה כי השילוב של קבוצת בוגרי התנועה עם מסגרת עבודה ושירות צבאי יכול להוביל לדרך המשך תנועתית ראויה. בשנת 2000 החליטו להציע לבוגרי התנועה הצטרפות לשנת שירות. בתחילה הצטרפו לגרעינים קיימים ובתוך כמה שנים החלו מארגנים גרעינים תנועתיים. יעדי הגרעין התמקדו בפעילות חינוכית קהילתית.

יו"ר התנועה, ניסים שלם,¹⁷ מתאר את הדיונים התנועתיים כחלק מהתבגרותה של התנועה. למרות היותם תנועה קטנה הם החלו לארגן מסגרות המשך עצמאיות והבינו שמוטיב זה משמעותי מאוד לחוסנה של התנועה. כך התחילו עם גרעיני שירות וכעת הם מציעים לבוגרים להצטרף למסלולי נח"ל משימתיים. הגשמה מבחינת התנועה באה לביטוי בפעילות חינוכית שמבוצעת על ידי הבוגרים במסגרת תנועתית ובמהלך חייהם הבוגרים בכל מקום בו הם נמצאים. התנועה מחנכת את חבריה על פי משנתו החברתית של זאב ז'בוטינסקי, לאהבת הארץ, פיתוח מנהיגות צעירה, תרומה

17 ראיון אישי עם ניסים שלם, יו"ר תנועת הנוער הלאומי ואיתמר שרוני, מנהל התנועה. 4.3.2012.

לקהילה, שירות משמעותי בצה"ל וקיום חמשת המ"מים הלכה למעשה. הדגש, כפי שנקבע כבר עם הקמת התנועה בשנת 1949, הוא על "מם" המורה, ולשם מכוונים את הבוגרים. בחירה במסלול המשך היא עניין אישי וכל בוגר מחליט לגבי דרכו העתידית. לכן, בוגר תנועה הוא מי שהיה פעיל וסיים י"ב כחניך בתנועה. שאלת פעולתו אחרי י"ב אינה רלוונטית להגדרתו כבוגר התנועה.

תנועת עזרא

בשנת 1992 התכנסה הוועידה ה-14 של התנועה. בכינוס, בצל משבר פנימי ודינוים על אופי התנועה, הוחלט¹⁸ לחנך להגשמה בסניפים בכמה תחומים ובהם קליטת עלייה והתיישבות.

"פרק ד' – בוגרים והגשמה

א. הגשמה בסניפים

1. הוועידה רואה בחינוך להגשמה אבן יסוד בחינוכה. הן

במישור האישי והן במישור הכללי.

2. יש להתחיל בחינוך להגשמה בסניפים, הן בצד העיוני והן

בצד המעשי, תוך התמקדות בנושאים הבאים:

א. קליטת עלייה.

ב. שילוב ילדים מחינוך מיוחד.

ג. ישוב ארץ ישראל, להירתם לעזרת היישובים, עיירות

הפיתוח, וישובי יש"ע, וכן בכל המקומות הזקוקים

לעידוד ותמיכה.

3. הוועידה קוראת לחניכי התנועה ולמדריכיה לצאת

כחלוץ לפני המחנה ולהירתם למשימות עזרה לזולת ככל

שנדרש."

18 'החלטות הוועידה ה-14, י"ב באב תשנ"ב, 11 באוגוסט 1992'. חוברת בהוצאת התנועה.

תחת הסעיף "אתגרי הגשמה לבוגרים בתנועה": שורה של החלטות כגון לעודד הקמת מחלקת בוגרים ולהציע לבוגרים להתאגד במסגרת פעילות משותפת. אולם, בהחלטה לא מבהירים מהי הפעילות ומהם היעדים. דגש על שיתוף הבוגרים בפעילות השוטפת של התנועה (מחנות קיץ, סמינרים, טיולים ופעילות בסניפים). למעשה, הרוח התנועתית מכוננת לדרך המשך שתשלב עשייה אישית למען הכלל, התנהגות לפי הקודים התנועתיים המקובלים ולעתים גם בחירה בדרך חיים משותפת עם בוגרים נוספים במסגרת גרעין או קבוצה. כל אלה עונים להגדרת הגשמה בתנועת עזרא. לפיכך, נכון להגדיר את המושג כעמידה ביעדי התנועה ובחירה באורח חיים שהולם את הרוח התנועתית. כלשון הציווי התנועתי – תורה עם דרך ארץ.

אנו רואים כי מדובר בהחלטה הצהרתית שכוונתה להציב בפני בוגרי התנועה משימות שראוי להם לבצען בהיותם בוגרי התנועה. אין התייחסות ליציאה למסלול משותף או להתארגנות תנועתית. יש אמירה מהם היעדים המרכזיים וקריאה להירתם לביצועם. מזכ"ל התנועה, בני פרינץ,¹⁹ מסביר כי בתנועת עזרא לא נהוג להשתמש דרך שגרה במושג מגשים. יחד עם זאת, בוגר שבהתנהגותו ניכר כי הוא מתבסס על עקרונות עזרא נחשב כמי שמיישם מופת של הגשמה. בהחלט רואים את עצמם כתנועה מגשימה באורח חייהם של הבוגרים ובתרומתם לחברה ולקהילה. בוגר שחי בקהילתו ותורם לקהילה – הוא בוגר משמעותי, לאורה של התנועה.

בשנים האחרונות, מאז שהקימו גרעינים תורניים של בוגרי תנועה ואחרים אשר מתיישבים בקהילה ובמרכז הווייתם חינוך ועבודה קהילתית, נחשב מי שמצטרף לגרעין תורני כמגשים את ערכי התנועה.

תנועות הנוער הציוניות הוותיקות, שנושא ההגשמה מרכזי בפעילותן

להרחבה בנושא זה.²⁰

תנועת בני עקיבא

בשנות ה-90' שאלת ההגשמה אינה נושא מרכזי בדיונים תנועתיים בבני עקיבא.

ראשית, כפי שהוסבר בפרק קודם, התנועה לא חוותה משבר עמוק כשאר התנועות בשנות ה-70', בעיקר בעקבות מלחמת ששת הימים. האפשרות להתחיל במפעל ההתנחלות ולהתיישב באזורים שנכבשו במלחמת ששת הימים הייתה הזדמנות נהדרת לתנועת הנוער לטפח כיעד הגשמה מרכזי את העלייה להתיישבות צעירה, ובמסגרת זו להלהיב את הנוער ולהציב יעד ראוי ומשמעותי בפני הבוגרים. התיישבות, לצד הטמעת הצורך בחיזוק צה"ל ולשם כך התגייסות לשירות משמעותי, הציבה את התנועה בתקופה של פעילות עשירה, בשונה מתנועות הנוער האחרות, שהתמודדו עם משבר חריף בתחום יעדי הגשמה.

בתקופת המאבק להקמת המדינה הייתה התנועה אחת מהתנועות שהוציאו הכשרות של בוגריהן להתיישבות בקיבוץ. אולם עם השנים, ובעקבות התגברות רעיון הישיבות התיכוניות ובוגריהן הממשיכים למסלול של ישיבות הסדר, התמעט כיוון הגשמה זה עד שהפסיק להיות חלק מהוויית התנועה.

בחוברת שהוגשה לצירי הועידה הכ"א בשנת תשס"ד²¹ (2004) הייתה כותרת הכריכה: "בני עקיבא – שליחות לחיים!" פרקי

20 להרחבה בנושא תנועות הבוגרים, בתנועות ה'כחולות': הנוע"ל, השומר הצעיר והמחנות העולים. ראו מיכאלי, ניר, 'אנשי המחרת', שם, עמ' 41-56.

21 'יחד שבטי ישראל', פרקי פעולה'. תנועת בני עקיבא, הוועידה הכ"א, חוה"מ פסח תשס"ד. עמ' 11.

החוכרת הדגימו באילו תחומים פעלה ופועלת התנועה וכיצד בוגריה יכולים להמשיך את שליחותם לאור ערכי התנועה באורח החיים, במקום המגורים ובתחומים המקצועיים בהם יבחרו לעסוק.

פרק 3. בני עקיבא ביישוב הארץ. הפרק נפתח בהצהרה: "... בימי הבראשית חרתה התנועה על דגלה את ערך ההתיישבות בארץ וההגנה עליה." בהמשך מובאת סקירה של מפעל ההתיישבות של התנועה. הדגשים במהלך הסקירה מלמדים על השינוי בשילוב שבין הגשמה להתיישבות. אם בתחילה דובר על הליכה במסגרת קבוצתית לקיבוץ, הרי שעם השנים השתנה המסר והתנועה מברכת את בוגריה שהתיישבו ביישובים קהילתיים ובעיירות פיתוח. בסיכום נכתב: "רבים מהיישובים מקיימים חברה ציונית דתית ברוח ערכי 'תורה ועבודה', עליהם חנכה התנועה, ואותם ספגו חברה בהיותם חניכים בה."

משמע, בזמנו הייתה ההגשמה הליכה להתיישבות בקבוצת בוגרי התנועה. עם השנים השתנו הצרכים ולכן השתנו גם היעדים. התיישבות בשטחי יהודה שומרון וחבל עזה, הקמת יישובים קהילתיים בצפון ובדרום, התיישבות בעיירות פיתוח והתיישבות במרכזי הערים הגדולות, כל אלה נחשבים גם הם להגשמה תנועתית. היעדים השתנו אבל המסר המרכזי נשאר כשהיה – רוח ערכי תורה ועבודה.

דוגמה לתהליך חינוכי שבמרכזו התלבטות בשאלה מהי הגשמה ובסיומו הגדרה כי העיקר לשמור על הרוח התנועתית ובהחלט ניתן להבין שינויים ביעדים, בהתאם למציאות המשתנה, נוכל לראות בפרסומי התנועה באתר האינטרנט התנועתי, המציגים את פני התנועה כיום ובחוכרת המכינה לוועידה הכ"ב.

בפרסום של התנועה²² נכתב כי חברי בני עקיבא פעלו ופועלים בחינוך, בקליטת העלייה ובמשימות חברתיות בכל מקום בו הם

22 ראו מידע על התנועה באתר האינטרנט התנועתי ובאתר מועצת תנועות הנוער.

נדרשים לכך. "תורה ועבודה" – צמד מילים המבטא את ההדרכה לאורח חיים של קיום תורה ומצוות, יחד עם מימוש פעולות מעשיות, לבניין האומה והארץ.

תנועת בני עקיבא נדרשת להצבת יעדים בפני בוגריה. התנועה שונה מתנועות חילוניות בכך שמלכתחילה בוגר התנועה מחויב באורח חיים דתי ובשמירת מצוות. זהו התנאי הראשון לבוגר תנועה. מבלי קיום תנאי זה אין טעם לבחון את ההיבטים האחרים באורח חייו. גרעיני נחשון, שבמסגרתם מתכנסים בוגרים ומי שנמצאים בשנת שירות, הוקמו מתוך מטרה להשיב לתנועה את שיח העשייה וההגשמה הבוגרת, כלשון הפרסום התנועתי. הרעיון – התכנסות שבועית לדיון בנושאים שמעסיקים את החברים. חברי הגרעין משתתפים בפעילות קהילתית ונרתמים למשימות תנועטיות. הפגישות באות גם כדי להכינם ליצירת מסגרת של גרעיני בוגרים שבמרכז הווייתם החינוך והעשייה למען הקהילה.

ומהם אותם היבטים? על פי תפיסת התנועה הגשמה משמעה הליכה בדרך של תרומה לחברה ולקהילה. בחוברת הדרכה לקראת הוועידה הכ"ב,²³ שהתכנסה בשנת תשס"ח (2008), דנים בשאלת יעדי ההגשמה בתנועת בני עקיבא.

במערך פעילות לשכבה הבוגרת מוצע למקד את הדיון:

מה זאת בכלל הגשמה?

אילו אפיקים של הגשמה קיימים היום בבני עקיבא?

אילו אפיקים נוספים של הגשמה צריכים ויכולים לפי

דעתכם להיות בתנועה?

מי קהל היעד שאליו אמורה לכוון מחלקת הגשמה?

בהמשך החוברת מובא קטע שכתב הרב מוטי אלון:

23 'שיחת ועידה', חוברת הדרכה לקראת הוועידה הכ"ב, מחלקת הדרכה,

”האם בני עקיבא מגשימה?”

...אם תפקיד דור אבותינו היה לעזוב את בית המדרש לעלות על טרקטור ולהקים את טירת צבי וכפר הרא"ה, התפקיד שלנו היום הוא להיכנס אל בית המדרש ולהצליח לאט לאט למקם אותו בתל אביב... הרבה יותר קשה לעשות את זה בדיזנגוף מאשר בכפר הרא"ה או בטירת צבי. התפקיד שלנו הוא לא לעזוב את בית המדרש ולרוץ לטרקטור, אלא להתמקד בבית המדרש ואתו לצאת לטרקטור” [הדגשה במקור. נ.א.]

הרב צפניה דרורי כתב:

”אילו התנועה הייתה נותנת את לבה לנושא הזה, והיתה מחזירה יותר את הרצון לכיוון הזה, היינו מוצאים גם את דרכי ההגשמה, דרכי הביצוע, להביא לתוך ישובים כמו בית שאן, קרית שמונה אפילו טבריה, 50 או 30 משפחות שבכוון להפוך את מראה הערים האלה. אין לכם מושג מה יכול אדם אחד לעשות בעיר פיתוח כשרוחו נכונה, איך הוא משנה את כל האווירה. אילו היו באות 70 משפחות יחד והיו יוצרות לעצמן תא חברתי, היינו יכולים לשנות את פני הארץ הזו לגמרי.”²⁴

מערך ההדרכה מוביל את החניכים לתהליך של בירור אישי וקבוצתי. השאלה מהי הגשמה חוזרת בכל שלב ובסיכום מובא קטע קצר שכתב אילן חזן²⁵ תחת הכותרת: ”מהי הגשמה?”:

”...ההגשמה היא הליכה שלנו בדרך זו, להיכנס אל השווקים

24 שם, עמ' 242.

25 שם, עמ' 245.

ואל המקומות בהם נמצא עם ישראל. להצטרף אליו לבניין והפיתוח בכל תחומי החיים מתוך שאיפה שהכוח שיניע את המפעל הגדול הזה הוא שאיפת צדק, יושר ומוסר."

בתנועת בני עקיבא לא עסקו בשאלה מדוע יש לשנות את היעדים. השינוי מתקבל כתהליך טבעי המתבקש במציאות משתנה. יתכן שבתנועה קל יותר לקבל את השינויים ביעדי ההגשמה משום שאין בכך משום שינוי בליבה הערכית של התנועה. הליכה לעיירת פיתוח אינה גורעת מהיעד של "תורה ועבודה". הצבת יעדי הגשמה חדשים תיבחן תחת זכוכית מגדלת של אפשרות לקיום אורח חיים שיהלום את רוח התנועה. כך, למעשה, אין שינוי ברוח התנועתית אלא התאמה של יעדים בהתאם לצרכים חדשים, על פי משימות לאומיות עכשוויות ובהתאם להחלטות שמתקבלות בוועידות התנועתיות. בכל מקרה אפשר להמשיך להצהיר כי ההגשמה היא מבחן החניכים שמתעתדים להמשיך את שליחותם ברוח תנועת בני עקיבא. המיקום והמסגרת הופכים משמעותיים פחות. בלי שום בעיה אפשר לקרוא לקצין קרבי מגשים, וכך גם למורה ולבן גרעין תורני. בכך שונה התנועה מתנועות חלוציות, ששינוי יעדי הגשמה מבחינתן כמוהו ככפירה ברעיון המרכזי שהוליד את התנועה במשך שנות דור.

בראיון אישי התבטא מזכ"ל התנועה דני הירשברג²⁶ בשאלת יעדי ההגשמה התנועתיים. לדבריו, כשהחניך יעמוד לפני קבלת החלטות לגבי עצמו, רוצים שיהיה לו "בנק ערכים ורעיונות". עד י"ב – חניך אינו מגשים אלא מתחנך להגשמה. בכל שנותיו בתנועה עובר החניך תהליך חינוכי שמכוון אותו לבחירה האישית אשר יעשה לגבי אורח חייו כבוגר. מבחינת התנועה יציאה לשנת שירות היא שלב חשוב וכך גם שירות משמעותי בצה"ל ושירות לאומי. אולם, יודעים כל חניכי בני עקיבא כי בסופו של דבר הם

האחראים לבחירות שיעשו בחייהם. התקווה היא כי יבחרו לחיות חיי הגשמה ובכך יגשימו את הערך המהותי, את הראייה המקיפה של רעיון ההגשמה בתנועת בני עקיבא. הגשמה משמעה בחירה בחיי הגשמה לכל אורך חייו. מובן שיהיו דגשים, למשל הבחירה בחינוך ובעבודה קהילתית כחלק מההוויה שלך כבוגר, או הבחירה במגורים ביישוב קהילתי ואולי בעיירת פיתוח כחלק מגרעין שחזונו שינוי פני העיירה.

תפקיד התנועה לחנך לחיי הגשמה. החניך יבחר באופן אישי איך להגשים את הערכים.

תנועת המחנות העולים

בפרק קודם, בו דנו במשבר תנועות הנוער, ראינו כי במחנות העולים היו נסיונות לקיים דיונים אודות כיווני הגשמה חדשים לבוגרי התנועה. ראינו כי בוועידה בשנת 1977 הוחלט: "מגשים" בתנועה ייקרא מי שלאחר המסלול הנח"לאי בצבא מתקבל לחברות במשק היעדי. 'מגשים' זכאי לקבל סמל בוגרים."

בתנועה המשיכו להתלבט בשאלה אם לאפשר הרחבה של יעדי ההגשמה. בשנת 1979 הצעת הקומונרים להוספת יעדי הגשמה²⁷ נדחתה לפני הגעתה לדיון בוועידה.

בשנות ה-90 החליטו בוועידות להסכים לשינויים ביעדי התנועה.²⁸ עיון ברצף ההחלטות מלמד על התהליך של קבלת השינויים – בתחילה בתחושה של אין ברירה, עד להסכמה עם העובדה שהיעדים החדשים הולמים את רוח התנועה ופותחים פתח למציאות בה יוכלו לבוא אל חניכי השכבה הבוגרת ולהציע

27 אי"ט, 11 – 2, 69 – 2, מחברת פרוטוקולים של משלחת הקומונרים. מרץ עד אוקטובר 1979.

28 הסקירה להלן מבוססת על ארכיון יד טבנקין ועל החוברת: אלעד ליפשיץ (עורך), 'המחנות העולים, מגשימים מאז 1926, קובץ החלטות התנועה מהוועידה ה-IV ועד היום 1987–2003'.

יעדים שראוי לבחון ולהכיר, יעדים שבהחלט מתאימים לרוח תנועת הנוער בשנות האלפיים. נקדים את המאחר ונציין כי התנועה, בה הוחלט (בראשית שנותיה) שאין לקבל את רעיון הצופה המורה, נכנסה גם היא לתלם של יעדים חינוכיים וקהילתיים, לרעיונות שבמרכזם ניצבת תרומת בוגרי התנועה בחינוך ובקהילה כתרומתם המרכזית. החלוץ המודרני הוא החלוץ המחנך, גם בתנועת המחנות העולים.

בסוף שנות ה-80' (1987) התכנסה הוועידה הרביעית ביער נורית. הנושא השני בדיונים היה: יעדי ההגשמה. וכך נוסחו הדברים בסעיף ההגשמה:

2". הגשמה בקיבוץ.

◇ ההגשמה בקיבוץ תימשך תוך כדי בדיקה ולימוד כל תקופת החברות בתנועה. כל שכבה תציב יעדי הגשמה באמצעות מזכירות שכבה החל מכיתה ט'.

◇ כיון שאחוזי ההגשמה בקיבוץ נמוכים ומתוך הכרה בעליית 'גיל ההכרעה', תפנה הקבוצה לבוגריה משוחררי צבא, במטרה לגבש מסגרת בוגרים שתופנה להתיישבות צעירה. "התיישבות צעירה – התיישבות בקיבוצים צעירים. נ.א.].

בשנת 1993 התכנס מרכז תנועה בחיפה. במסמך הסיכום נכתב בין השאר:

"הנושא הראשון: יעדי הגשמה.

1. כללי

◇ תנועת נוער, על פי תפיסתנו, היא התאגדות נוער המתבססת על ערכים משותפים ועל רצון קולקטיבי, להשפיע על החברה ולכוונה לערכים אלו...

◇ כדי למלא הגדרה זו עד תומה, פותחת תנועת המחנות העולים בפני חניכיה אפשרויות הגשמה רבות ומגוונות, אשר מטרתן היא ליישם המטרות החברתיות שהתנועה הציבה לעצמה בדרך השיתופית ולאפשר למספר רב, ככל האפשר, של חניכי התנועה להצטרף ולהגשים באחת מהן או ביעד שיתופי כלשהו."

אמנם המסמך מסתיים באזכור הקיבוץ (על כל גווניו), אולם התנועה מציעה מגוון דרכים והן נקראות דרכי הגשמה, שלא כמו בעבר כאשר הגשמה הייתה רק דרך חיים קיבוצית שיתופית. בשנת 1996 התכנס מרכז תנועה בהר אדר. בנושא יעדי הגשמה התקבלה החלטה:

"...מערכת החינוך כיעד למימוש החלוציות החברתית – ההשפעה והפתיחות. המחנות העולים מצפה מבוגריה להשתלב במערכת זו על כל גווניה. מסלולי הגשמה – מסלול נעל"ה (נוער ערכי לחינוך והגשמה).

תהליך ההגשמה לבוגר המחנות העולים:
שנת שירות; מסלול צבאי כחייל בנח"ל; לימודים (במטרה להשתלב במערכת החינוך); קבוצות בוגרים."

תנועת המחנות העולים ביצעה תפנית של ממש, כפי שראינו, מהגדרת החלוץ החקלאי כמגשים, כמופת ההגשמה של התנועה, ועד להגדרת המורה המחנך כמופת חדש להגשמה. תפנית זו ראויה להערכה שכן אין זה פשוט כלל לקבל החלטה שמשמעותה שינוי של ממש, עד כדי מהפך, באמירות ערכיות תנועתיות שליוו את התנועה שנים ארוכות.

בשנת 2000 התכנסה הוועידה החמישית, בקיבוץ נערן. במסגרת

הפרק שעסק בקשר וביחסי הגומלין בין תנועת הנוער ותנועת הבוגרים התייחסו ליעדי ההגשמה:

”תנועת הנוער תגדיר ותעדכן את יעדי ההגשמה שלה ותבחן אפשרויות להוסיף על יעדי ההגשמה הנוכחיים יעדים נוספים.

הוועידה קוראת לחניכי התנועה להגשים 'כאן ועכשיו', במסגרת המחנה, מוסדות החניכים ודרך לקיחת תפקידים בתנועת הנוער. תנועת הנוער אינה 'צינור' בדרך לתנועת הבוגרים. יש לה חיים ועצמאות משלה.”

תופעה מעניינת בתנועת המחנות העולים הייתה התארגנות קבוצת בוגרים במסגרת ”המשק החינוכי” בנערן.²⁹ חברי הקבוצה, שהתארגנו במתכונת קבוצת בוגרים תנועתית, ראו כמטרה יצירת קשר עם תלמידי תיכון במסגרת מסע בארץ ישראל, כאשר במהלכו הם מתכוונים ”לגרום לבני נוער להיות מגשימים”. מדר ההגשמה מבחינתם: ”קיום הלכה למעשה של הערכים שהתחנכת עליהם בחיך האישיים. הרוח היא רוח המחנות העולים על חמשת הדגלים שהניפה התנועה: ציונות, חלוציות, סוציאליזם, הומניזם ודמוקרטיה.” יוזמה זו מלמדת על הרצון לא לוותר על רוח התנועה, אך להתאימה למציאות ולגרום לבני נוער להרהר בעתידם ולהחליט להצטרף ליעדי ההגשמה התנועתיים, שיכולים להיות, כאמור, בכמה כיוונים ובתנאי שיהלמו את רוח התנועה.

בתנועת המחנות העולים ראינו תפנית ברורה מהצהרה כי היעד התנועתי הוא הליכה משותפת לגרעין ובהמשך חיים במסגרת

29 הישראלי, אדם, ”המשק החינוכי” בנערן – דוגמה להעתקת דפוסי החיים השיתופיים אל הפעילות המשימתית, בתוך: דרור, יובל (עורך), ’הקבוצות השיתופיות בישראל’, עמ’ 420-437.

שיתופית קיבוצית, ועד הכרה בעובדה שיש מקום לעדכן את יעדי ההגשמה.

התהליך מלמד על יכולת של התנועה לבחון את המציאות ולהיערך בהתאם. אם מסלול מסוים הפך ללא רלוונטי עבור החניכים, ראוי לעדכן את היעדים וליצור מסגרות שתהווה פתרון ראוי לרצון להמשיך את הדרך התנועתית לקראת הגיוס לצה"ל, במהלך השירות וכמובן, ברוח השנים האחרונות, במהלך חברות בקבוצות הבוגרים, שמהוות המשך לחברות בתנועת הנוער.

תנועת הנוער העובד והלומד

בשנת 2003, בחוברת של מת"ן 'שירה הנער' שנועדה לייצג את דעת התנועות בפני ועדת שפירא,³⁰ תאר מזכ"ל הנוער העובד והלומד פסח האוספטר את התעוררות הצורך בשינוי, ביחס ליעד ההגשמה בתנועתו. פסח תאר את תחושותיו כחבר בגרעין בראשית שנות ה-80', ואחר כך כפעיל בוגר בתנועה. במת"ן בחרו לשלב את הדברים בחוברת של כל התנועות מכיוון שהרעיונות נולדו בעקבות ניסיון אישי, התלבטות ורצון להעמיד בפני חברי התנועות יעדים רלוונטיים למציאות בה הם חיים.

השפעתו של פסח בנוע"ל על נושא יעדי ההגשמה ומסלול ההגשמה התנועתי אינה נתונה לערעור. הוא הוביל את המהלכים והשפיע מאוד על הכיוונים בהם הלכו. תנועות אחרות, בין אם התנגדו למהלכים בנוע"ל ובין אם תמכו, למדו היטב את המודל שנוצר בתנועה וניסו, ומנסות גם כיום, ליישמו, על פי רוב חלקית, גם על רעיונות בתנועותיהם. לפיכך, ראוי לבחון כמה מהדברים שכתב ואמר.

30 'שירה הנער' תנועות הנוער הציוניות-חלוציות במבט לעתיד. עמדת מת"ן בנושא מאפייני תנועות הנוער כבסיס לקביעת הקריטריונים לחלוקת המשאבים'. אייר תשס"ג מאי 2003, עמ' 27.

בכיננוס, שהוזכר בפרק הקודם, באפעל (1984),³¹ סיפר פסח האוספטר על קבוצתו, שצמחה בקן עפולה. יום אחד גילו בין הספרים המאובקים את סיפור שיחות הנפש בקבוצה וניסו לקיים שיחה כזו ביניהם. אחרי כמה שנים, כחבר גרעין, כך הוא מספר,³² חזרו הוא וחבריו מהעבודה במטע. הם ניהלו שיחה על דברים שכתב ברל כצנלסון. חבר'ה מהקיבוץ, תלמידי יב', שנסעו אתם, שאלו בתמיהה, מי זה ברל? את הסיפור נתן כדוגמה למשבר שחל אצלו כאשר הבין שההליכה בתלם לנח"ל ולקיבוץ שישלחו את החניכים אליו, אינה תהליך אמיתי של בחירה והתמודדות עם שאלות מהותיות על בחירת דרך חיים.

"בחוות ההכשרה קיימו דיון אם יבססו את חייהם המשותפים על תקנון או על אמון הדדי מוחלט. האמון יבוא לביטוי, לדוגמה, בכך שלא יהיה סדרן עבודה וכל אחד ישבץ עצמו לפי צרכי הקבוצה ויכולתו. הקבוצה והגרעין שלו היו, לדעתו, היוצא מהכלל... תנועת הנוער החיה תחת כנפי הממלכתיות לא קיימת יותר. החולצה הכחולה עם השרוך האדום, הדגל האדום וכל ערכי החיים האלה נעלמו מן האופק בבתי הספר התיכוניים... נושא ההורים וההגשמה אינו שונה משאר התמונה המצטיירת. כאז כן היום, קיימת האם היהודייה, הרוצה שבנה או בתה יהיו מסודרים בחייהם במקצוע חופשי כרופא או עורך־דין ויגורו בבית נאה."

פסח נרתם לפעילות תנועתית כבוגר (1986). עם כניסתו לתפקיד רכז הדרכה במחוז חיפה הבהיר למזכירות התנועה כי הוא מתכוון להעלות את חוות ההכשרה לסדר היום ולרחוף ככל יכולתו לקידום הרעיון בנוע"ל. כשפעל במחוז חיפה יצאו בוגרי י"ב במחוז לחוות הכשרה בנווה עובד. בהמשך הצטרף פסח למזכירות הנוער העובד כאיש מחלקת ההדרכה ולימים כמזכ"ל.

31 אי"ט, ארכיון הנוער העובד והלומד, חטיבה – 11-1 סדרה – 5 מדור – ג מיכל – 4 תיק – 1.

32 ראיון אישי עם פסח האוספטר, רכז תנועת דרור, 28.6.2012.

בהיותו רכז הדרכה תנועתי, כתב פסח על התנגשות אופי ההגשמה הנורמטיבי המקובל בסוף שנות ה-80' עם המציאות ועד כמה אינו מתאים יותר³³: "המגמות הרווחות כיום בחינוכו של הנוער המגשים מדגישות בעיקר את אימונו וחינוכו למציאות חיים נשאפת. זו שמיצויה גולם במוסדות כמו גרעיני נח"ל, מסגרות הכשרה בסמוך ובהסתמך על קיבוצים וכדומה. כלומר ההנחה החינוכית במסגרות אלה גוזרת צורך בהגדרת מסלול מוגדר שתכליתו: תרגול מציאות חיים קולקטיבית מתוך מגמה להפנמת ערכי היסוד שלה..."

בשנות ה-80' גרעיני שנת שירות כבר היו דרך המשך מקובלת וכך גם גרעינים לעיירות פיתוח, שבתחילה היו במסגרת גרעיני עודד ואחר כך עברו לחסות הצופים במסגרת גרעיני עמרי. בנוע"ל התחילו בראשית שנות ה-80' לבחון את נושא חוות ההכשרה. הרעיון – דרך המשך אלטרנטיבית לגרעין לקיבוץ. ולמעשה, זו דרך המשך שמאפשרת לבחון את בחירת הבוגר בדרך החיים שלו. לתפיסת פסח, מודל חוות ההכשרה מאפשר הזדמנות לחיות מציאות חיים שלמה, הכורכת את כל רבדי החיים על פי ערכים סוציאליסטיים. בחוות הכשרה מסייעת התנועה במתן ביטוי הולם ומשמעותי ליכולת הנוער ועוצמתו על ידי גיבוש משימות תנועתיים לאומיות, שמהוות חלק ממכלול החיים.

לשון אחר, למעשה הציעה התנועה ליצור מסגרת בה תבוא לביטוי אוטונומיה מלאה של הנוער ויכולת להתגבש למילוי משימות לאומיות עכשוויות שבני הנוער ניצבים מולן.

בחדש יוני 1988 ניסחו חברי ההנהגה של הנוע"ל³⁴ מסמך עבודה בנושא חוות ההכשרה. המסמך מלמד על מוכנות התנועה לצעוד לעבר שינוי של ממש ביעדי ההגשמה התנועתיים.

33 פורסם ב'שירה הנער', שם, עמ' 26-29.

34 אי"ט, ארכיון הנוע"ל, שם, נייר עמדה מיוני 1988 עליו חתומים: ברוך, עובדיה, שרוליק ופסח, מרכז הנוע"ל

"מסמך דף עבודה בנושא חוות הכשרה – גרעין משימה"

נושא ההגשמה בתנועות הנוער ונושאים אחרים הקשורים בהם מעסיקים אותנו זה שנים הרבה. נושאים אלה שהם מן החשובים והמהותיים בחיינו נמצאים זה זמן רב במשבר [הדגשה שלי. נ. א.]. דווקא בימים אלה בהם נראה המשבר חמור וקשה מבעבר יש צורך לסמן דרך הנשענת גם על נסיון העבר אך גם על אמונה ורצון לשנות. להווי ידוע כי לא כל הדרכים בהן הלכנו היו קלות וההצלחות היו חד־משמעיות.

הנסיון אותו אנו הולכים להציג בדפים הקרובים איננו חדש ושורשיו עמוקים וניתן לומר גם היסטוריים.

אך בצד העובדה הזאת בהחלט ניתן לומר שנסיון זה מסמן דרך חדשה בחשיבה וביכולת לשנות דברים מהותיים.

רעיון חוות ההכשרה בנוי על שני יסודות, האחד הכשרה לחיי קיבוץ והשני הארכת גיל תנועת הנוער.

בקצרה רק נאמר כי הנח"ל שמטרתו היתה הכשרה לחיי קיבוץ בלשון המעטה, קצת מפספס בתחום זה בשנים האחרונות. לגבי תנועת הנוער מה לא נאמר ונכתב על מרד הנעורים הובלת החברה ועוד ועוד. חוות ההכשרה באה לתת תשובה לשני יסודות מהותיים אלה.

מטרות החווה – שלוש הן המטרות שתוכלנה להיות ממומשות דרך רעיון 'חוות ההכשרה – גרעין המשימה'.

1. הכשרה לחיי קיבוץ והעלאת אחוז המגשימים.

2. הארכת גיל תנועת הנוער.

3. הכשרת גרעינים להתיישבות צעירה / ותיקה."

במסמך מוכרזות מטרות חוות ההכשרה. אולם משמעותית ביותר האמירה כי חוות ההכשרה הן שתחלפנה את רעיון היציאה לגרעינים המקובלים עד אותה תקופה, אשר באמצעותם נעשתה ההכוונה להגשמה בקיבוץ. לא מדובר כאן על השלמה ליעד ההגשמה המרכזי אלא החלפתו בתפיסה חדשה (גם אם נוסתה בעבר), שבעקבותיה מקווים להגדיל את אחוז המגשימים שיבחרו בחיי שיתוף.

לצד פעילות לקראת שינוי ורענון יעדי ההגשמה ומסלול ההגשמה, התכנסו בשנת 1990 בוגרי הנוע"ל לעצרת הגשמה בכרמיאל.³⁵ סיסמת הכינוס הייתה "את המנגינה הזאת אי אפשר להפסיק". הבוגרים יצאו להתיישבות שיתופית חלוצית ברחבי המדינה למילוי משימות לאומיות, וכותרת המשימה: "עוד נותרו ביצות לייבש". פרסום זה, המלהיב את היוצאים לנח"ל ורואה בהם מגשימי הדרך התנועית, מלמד כי התנועה עדיין המשיכה לדבוק בהגשמה המסורתית גם בימים בהם חשים כי התנועה במשבר וצריך לבצע שינויים.

תנועת הנוע"ל צעדה צעד גדול קדימה כאשר התגבשה החלטה לשנות את מבנה תהליך ההגשמה. הקיבוץ וההתיישבות היו עדיין היעד אך התהליך יהיה מעתה ואילך אוטונומי, קבוצתי ואישי וכל בוגר ימצא עצמו מתמודד עם השאלות ומחליט לגבי עצמו. ההגשמה החדשה בנוע"ל באה לכיטוי בתהליך הייחודי שאליו הצטרפו היוצאים לבחון את כיווני חייהם. חוות ההכשרה הייתה כור היתוך של למידה, בחינה עצמית והתנסות בחיי קומונה. בתנועה ראו כי כבר שנים רעיון ההליכה לקיבוץ במסגרת הנח"ל אינו מספק את המקור להתלהבות ולמוטיבציה. ברור היה להנהגת התנועה כי יש ליצור שינוי. שלא כמו בשנות ה-60, בהן כשזוהה משבר החליטו להקשיח את תקנות התנועות וחוקיהן, בסוף שנות ה-80, לקראת ראשית העשור הבא, החליטו לבחון דרך חדשה. אין זה צעד פשוט כלל ועיקר. בכל שינוי טמונה הסכנה שהתנועה לא תתאושש מהמהלך. בכל שינוי טמונה סכנה שיתפוס מעטים ולא יהפוך לדגל אותו מניפים הבוגרים בהתלהבות. אבל בכל שינוי יש גם סיכוי שהתנועה תקום מהמשבר ותצא מחוזקת לדרך רעיונית חדשה וחזקה.

בשנת 1991 פרסם אגף החינוך מסמך ששמו: "להוביל שנית"³⁶: חזון יעדים ומבנה האגף לחינוך לקראת שנת הפעילות 1992/93. וכך נכתב: "המשבר בחברה הישראלית פוגע בתנועת הנוער ונדרש 'שינוי תפיסתי ותרבותי עמוק'. העובדה שנפסק הקשר ההדוק בין חניכי השכבות הבוגרות לקיבוצים ולקיבוצי יעד מובילה בהכרח להתנתקות מרעיון ההליכה להתיישבות כהמשך טבעי לדרך התנועתית. התנועה הופכת לתנועת ילדים, שהרי הבוגרים לא מוצאים עניין בהיעדר יעד לשאוף אליו."

באותן שנים התקיימו דיונים במועצת התנועה.

בריוני המועצה ה-23 של הנוע"ל שנערכה בקיבוץ כנרת (1992) קרא שי חולדאי, מחנך ותיק וחבר קיבוץ חולדה, לנוע"ל לסלול דרך חדשה עבור הבוגרים. "הנוע"ל לא צריך את הקיבוצים. הוא צריך להפסיק לראות בהם את יעד ההגשמה שלו. הוא צריך להמציא משהו חדש שמכל העולם יבואו לראות וללמוד – ממש כמו הקיבוץ בזמנו. רק שחם וחלילה אל תראו בקיבוץ של היום דוגמה למשהו שאתם צריכים לשאוף אליו."

על דברים אלו השיב מזכ"ל הנוע"ל, עובד צור, כי הגרעינים צריכים להמשיך להגיע לקיבוצים כדי לתת להם עירוי דם שיחדש אותם.³⁷

בשנים אלו כבר נכתב במסמכים תנועתיים, כמו גם בתוכנית ההדרכה התנועתית, "לעולם אדם", כי התנועה מחנכת ליעדי הגשמה שונים ולא רק ליעד אחד.

בין מסמכי ההכנה לוועידה נמצא מסמך עליו נכתב בכתב יד, בעיפרון³⁸: "הגשמה אישית, קיבוץ, מושב, עיירת פיתוח, צבא, כל מעשה חלוצי ברוח הזמן והמקום". לא מדובר בהחלטה רשמית שהתקבלה אלא בהלך רוח. מצד אחד הנוע"ל מחדש עם רעיון

36 מצוטט בתוך איילון ירון, שם, ע' 327-376.

37 מיכאלי, שם, ע' 43.

38 איילון, ירון, שם.

חוות הכשרה והתנועה מובילה תנועות אחרות בעקבותיה, ביישום רעיון תנועת הבוגרים. ומצד שני, רעיון המעשה החלוצי העכשווי (על אפשרויותיו) כהגשמה הולמת, שבתנועת הצופים כבר הוכרז במועצה בשנת 1987, עדין לא עולה כהצעת החלטה. עוד לא הבשילו לכך התנאים.

בהנהגת פסח יצא גרעין שבי"ב (שם בגליל יהיה ביתנו) לחוות הכשרה בנווה עובד בשנת 1988. הרעיון החל לתפוס מקומו כמסלול המרכזי של בוגרי התנועה אשר יצאו לבחון את דרכם להמשך. למעשה, מי שבחר לא להצטרף לחוות הכשרה כשלב ראשון בדרכו להגשמה, לא נשאר בתנועה. אין כמעט חברים פעילים שהמשיכו לפעול במסגרת הקן מבלי שחתמו על הצטרפותם למסלול ההגשמה. בראיון עם אנשי מחלקת הדרכה של התנועה³⁹ צוינה שנת 1991 כשנה משמעותית בה יצא לדרך פרויקט "להוביל שנית". שמשמעותו, כהגדרתם – חידוש יעדי ההגשמה התנועתיים בצורה ממוסדת. הוגדר כי בכיתה ט' היעד הוא לקראת הדרכה בתנועה ומעבר קורס הדרכה. בכיתה י' מדריכים ופעילים בתנועת הנוער. בכיתה י"א מתחיל תהליך של כניסה לגרעין. מי שלא מתחבר לגרעין, סביר שלא ימשיך בתנועה.

אולם, אין אמירה תנועתית על כך שמי שלא בגרעין עליו לעזוב. זו החלטה אישית ואם יתקיים דיון הוא יהיה רק במסגרת הקן, במסגרת הקבוצה.

מבחינת התנועה אין דיון בשאלה מיהו בוגר התנועה. כל מי שסיים י"ב הוא למעשה בוגר הנוער העובד והלומד. יש הגדרה לבוגר שממשיך והוא – חבר בתנועת הבוגרים.

מסיום חוות הכשרה, כשמתחילים במסלול הנח"ל, משנים סטטוס לחברי תנועת הבוגרים.

39 ראיון עם דודו מלול, מרכז מחלקת הדרכה, הנוע"ל; גילה הבסי, מחלקת הדרכה; עידו רותם, מחלקת הדרכה 7.2.2012.

תנועת הבוגרים – מעגל נפרד, אורח חיים שיתופי קבוצתי, נפרד מתנועת הנוער.

בוועידה השישית⁴⁰ (1959) הוחלט כי: "התנועה תחנך את חבריה להגשמה אישית במסגרת ההתיישבות העובדת, בה מתגלם החזון הציוני-סוציאליסטי במלואו." בפעילות לאורך השנים הקפידו ראשי התנועה ופעיליה לשמור על ההחלטה ולא לשנותה בהתאם לאווירה כזאת או אחרת.

אופן הביצוע נשאר כשהיה לאורך העשורים שאחרי קבלת ההחלטה – גרעינים במסגרת הנח"ל שמצטרפים להתיישבות החלוצית השיתופית (קיבוצים).

בשנות ה-90, כאשר המשבר איים להדיר מן התנועה את גילאי התיכון שלא מבקשים רק מסגרת חברתית נעימה לכילוי שעות אחר הצהריים ולטיולים בחופשות מבית הספר, השכילו קברניטי התנועה, ובראשם פסח האוספטר, כראש אגף החינוך ועובד צור, כמזכ"ל התנועה בראשית שנות ה-90, להוביל לשינוי אמיתי ומהותי. יציאה לדרך תוך התמודדות עם קבלת החלטה חדשה ושונה ממה שהיה. למעשה לחניכים הבוגרים ניתנה אפשרות לבחון את ההמשך ולהצטרף בהחלטה אישית לתנועת הבוגרים. בתוך שנים אחדות היה המודל לעובדה מוגמרת כתהליך הבחירה בהגשמה בתנועת הנוער העובד הלומד. זאת ועוד, תנועות אחרות פעלו לאימוץ רעיונות על פי המודל של הנוע"ל ובמיוחד בניסיונות להקים תנועת בוגרים.

בחודש אוגוסט 1992 התגייסו ששה גרעינים לחוות הכשרה. באגף הנוער והנח"ל, בראשות אלי כהן, קיבלו החלטה לאשר גיוס של כל הגרעינים לחוות הכשרה. ראש הממשלה ושר הביטחון,

40 ועידת האיחוד עם התנועה המאוחדת שבעקבותיה שונה שם התנועה לנוער העובד והלומד, התקיימה בשנת 1959.

יצחק רבין, שנבחר כמה חודשים קודם לכן, תמך ברעיון וגיבה את אגף הנוער והנח"ל. זו, למעשה, הנקודה בה נפל הפור.⁴¹ נוכחות של ששה גרעינים, שמחברים לנח"ל אך לא יוצאים לשל"ת בקיבוץ, אלא מעמידים עצמם לשירות התנועה ולמילוי משימות לאומיות למשך שנה שלמה של התחייבות, גרמה לסערה בנוע"ל. במיוחד אם נוסיף לכך את הופעת חברי הגרעינים במועצת תנועה באותה שנה כשכולם לובשים חולצות עליהן הכתובת: תנועת חוות ההכשרה. רעיון חוות ההכשרה, ברגע שהפך למסה רצינית של בוגרי תנועה שעושים מעשה, שמתחייבים לקראת אימוץ רעיון ההגשמה לשלם מעין 'דמי רצינות' של שנה. התחייבות שלא נדרשה מבוגרים אחרים, גורם לעימות בתוך התנועה. בעיקר מתנגדים לרעיון של "תניקים וחל"תניקים שלמעשה רעיון חוות ההכשרה מייתר את תפקידם ואת שליחותם בתנועה. ההצהרה של חוות ההכשרה ברורה – מה פתאום של"ת לקיבוץ ותיק? הרי המדינה מוצפת בבעיות ויש שורה של משימות שראוי לתנועת הנוער לקחת על עצמה. רק במסגרת חוות הכשרה אפשר להירתם למשימות וזאת קריאת כיוון חד משמעית המציבה מראה בפני דרכה המסורתית של התנועה ומציעה אלטרנטיבה. בסופו של דבר, משנת 1992 ואילך חוות ההכשרה הפכו לזרם המרכזי ובהדרגה היו לכיוון היחידי לבוגרי התנועה.

שלב נוסף בהגדרת מסלול ההגשמה היה הקמת תנועת דרור ישראל בשנת 2006. דרור ישראל היא תנועת האם של שלוש תנועות הקשורות במרכז חינוכי אחד – המרכז החינוכי להתחדשות שתפנית. התנועות הן: תנועת הנוער העובד והלומד, תנועת הבוגרים – מרח"ב (מחדשי רעיון החלוץ בישראל), קהילית קיבוצי הקבוצות השתפנית משימתית.

הכיוון החדש של חוות הכשרה והמעבר לתנועת בוגרים, מעבר להיותו רעיון אידיאולוגי חשוב ומנחה, התגלה גם כפתרון למצוקה תקציבית של התנועה. העובדה שחוות ההכשרה העמידו מדריכים

להפעלת קני הנוער העובד והלומד באזור מגורי הקומונה, ותנועת הבוגרים העמידה פעילים בוגרים לתפקידי שטח ומטה, הקלה מאוד על הוצאות התנועה ואפשרה להשקיע בהכשרה ובפיתוח.

תנועת הצופים

כפי שראינו בפרקים קודמים, בתנועת הצופים לא קיבלו את יעד ההליכה להתיישבות חלוצית סוציאליסטית כיעד בלעדי, גם כשהיה מרכזי בתנועה. כשהתקבלה החלטה, בשנת 1942, לשנות את מטרת התנועה עדיין נאמר⁴²: לחנך את הנוער העברי לנאמנות לערכי הרוח של עם ישראל, להגשמה ציונית חלוצית בכל שטחי החיים, לטפח בו עצמאות, רגש של צדק, עזרה הדדית ויחסי אמת וכבוד בין איש לרעהו.

לא הוזכר הסוציאליזם והחינוך לא היה להגשמה חלוצית בלבד. החינוך הוא להיות לאזרח עצמאי, רגיש ובעל חוש צדק ולא רק מגשים.

בשנות ה-70 ובשנות ה-80 חוזרים שוב ושוב ניסיונות להרחבת יעדי ההגשמה. עולות דרישות מהשטח להתייחס למציאות המשתנה ולצרכים שהתנועה יכולה לעמוד בכבוד רב בביצועם, גם אם אינם יעדים משכבר הימים.

תנועת הצופים פועלת באמצעות מזכירות ארצית, שבמסגרתה פועלות מחלקות ולכל מחלקה ועדה של מתנדבים אשר מסייעים בגיבוש מדיניות ובפתרון בעיות מהותיות. מבנה ארגוני זה, השונה מהתנועות האחרות, ראוי לציון מפני שנושאים עקרוניים עולים לדין גם בוועדות המתנדבים. בדרך כלל הם לא מתערבים בניהול השוטף של התנועה. אולם בהינתן שהרוב המוחלט של המתנדבים הם עירוניים ולא חברי קיבוצים, רעיון ההגשמה בקיבוץ אינו דר

בסביבה אוהדת במיוחד, כפי שמוצאים בתנועות נוער כנוע"ל, המחנות העולים והשומר הצעיר. במחלקת הדרכה, במחלקת הכשרות ובמזכירות התנועה עלו לדיון רעיונות מגוונים וחלקם מגיעים לדיון במועצה או במרכז התנועה. נחזור לרגע לשנת 1985, רק כדי לראות מה כתב מרכז מחלקת הדרכה לבאים למועצת התנועה.

...אז מועצה על שום מה?
ישאלו ספקנים,
ונאמר להם כאן ללא בושת פנים.
על שום
שטיוול ומסיבה ומחנה, שיהיו הכי מוצלחים,
אינם אלא כלים, אמנם הכרחיים,
ליצירת חבורה, שבדרך ברורה,
תצטרף להגשים מטרה.
זה נשמע קצת תמים, מיושן,
אך לשם כך אנחנו כאן.
ולשם כך נהפוך במטרות התנועה –
נבחן לאורן את עצמנו,
אתה, אני ואת
נשרטט מחדש את פנינו...
כאזרחים במדינת ישראל,
כאחים לעם היהודי... (דורון רוזנבלום)⁴³

קשה להגזים בחשיבותה של מועצת תנועה לשגרת הפעילות בתנועת הנוער. במועצה עולות לדיון הבעיות הפנימיות המהותיות והחלטות

43 רוזנבלום, דורון, מרכז מחלקת הדרכה – מועצה על שום מה? מועצת התנועה המ"ג. תשמ"ו. מאוסף דורון רוזנבלום. בתוך זיוון, זאב, פרקים בספר בכתיבה, פרק החינוך התנועתי.

שמתקבלות מועברות בהדרגה, גם דרך כתיבת מערכי פעולה, לשטח. אמנם, על דרך ההלצה נהגו לקרוא למועצת התנועה בצופים מועצת הלול (המועצה מטילה על...), אולם ההחלטות השפיעו על דרכי הפעילות של המזכירות הארצית ואלו השפיעו על התנועה כולה. במועצה המ"ג, בשנת 1985, הוחלט לא לקיים דיון בנושא ההגשמה החלוצית ולהקדיש מועצה לדיון בשאלה המהותית: הגשמה ציונית-חלוצית מהי?

במועצה המ"ד, בשנת 1987 התמקדו הדיונים ביום הראשון בנושא: ההגשמה התנועתית.⁴⁴

שלושה נואמים ברכו את המשתתפים (כפי שכבר הזכרנו בפרק קודם). אהרון ידלון, מזכיר התנועה הקיבוצית ובעבר שר החינוך, דיבר על ההגשמה כדרך חיים ועל הבחירה בהתיישבות בקיבוץ כמסלול שכבר שנים ארוכות הוא במהות ההגשמה התנועתית. סלאם חתאם, מרכז הסתדרות צופי בתי הספר הערבים, תאר את דו הקיום בין ערבים ויהודים במדינת ישראל כהגשמה המלאה אליה ראוי לשאוף. האלוף דורון רובין ראה בשירות צבאי וחתימה לשירות קבע הגשמה משמעותית.

תחת הכותרת "הגשמה" השתלבו רעיונות לאורח חיים, למשימה לאומית, לתפיסת עולם ולמקום מגורים. מגוון הרעיונות ששמעו הצירים במועצה מפי הנואמים המרכזיים מלמד על כך שהמושג הגשמה אינו מכון ליעד מרכזי אחד אלא לכמה אפשרויות שאפשר לבחור ביניהן. או, לחילופין, סיסמה שניתן ליצוק לתוכה את התכנים שמעוניינים בהם.

אפיק חדש החל להתפתח כאשר החלה יוזמת גרעיני רעים וגרעיני עמרי.⁴⁵ בראשית שנות ה-70, כשהחל רעיון גרעין רעים קורם עור

44 זיוון, זאב, שם.

45 רעים – שנת שירות תנועתית בעיירת פיתוח בזיקה לשבט צופים קיים או להקמת שבט צופים מקומי. גרעיני עמרי – שירות במסגרת הנח"ל כגרעין לעיירת פיתוח שמפתח את הפעילות החינוכית ותורם לקהילה.

וגידים,⁴⁶ הוצג הרעיון כהשלמה לנח"ל ולא כתחליף. הרעיון של הירתמות למשימה לאומית קסם לבכירי התנועה, ובמיוחד לאלה שלא היו שליחי התנועה הקיבוצית.

דוגמה מעניינת אפשר לראות בתיאור אכזבתו של מרכז מחלקת הדרכה אחרי סמינר בחירת דרך המשך של חניכי י"א, בשנת 1979. אילן לייבה הביע תמיהה ואכזבה בעלון התנועה "היה נכון" על כי בסופו של תהליך הבחירה, שכלל ביקור במעלות אצל גרעין עמרי, ושבמהלכו נערכו מועצות שביעיות הנהגתיות וארצית, הופעלה מזכירות שביעיות והושם הדגש על דרך ההגשמה בעיר פיתוח כדי לחזק כיוון חדש זה, בחרו חניכי התנועה בדרך הקיבוצית המסורתית.⁴⁷ האם חיים בעיירת פיתוח, שאל אילן, אינם אתגר ציוני חלוצי?

עם השנים, בשנות ה-80' ובשנות ה-90' הופך יעד שנת השירות לאטרקטיבי בקרב בוגרי י"ב. היציאה לגרעיני נח"ל מתמעטת, והקיבוצים עצמם כבר לא עושים מאמצים לקלוט את הגרעינים שבסופו של דבר לא נשארים לחיות בקיבוץ. יותר ויותר נשמעות אמירות בסגנון של היפרדות מהתנועה הקיבוצית והגדרה מחדש של מטרת התנועה ובמיוחד של הסעיף הקורא להגשמה ציונית חלוצית. שהרי, מהו חלוץ בשנות ה-90'? האם לא ראוי להגדיר מחנך, שמקדיש מזמנו לטובת קהילה בה בחר לגור, כחלוץ?

בשנות ה-90' עלו הצעות להרחבה של מסלולי ההמשך. עלו רעיונות כגרעין רעים מדעי-טכנולוגי (והוגשה פנייה לתקציב מיוחד) שחבריו יעברו הכשרה מתאימה ובמהלך שנת השירות יסייעו לתלמידים להתקדם בתחום המדעי-טכנולוגי. הוצע

46 בשנת 1972 עלה הרעיון לצאת לשנת שירות בעיירת פיתוח ולדחות את השירות הצבאי בשנה. בשנת 1974 יצא גרעין תנועתי. השם – גרעין רעים, ניתן על שם הגדוד הצופי ממנו יצאו הראשונים.

47 לייבה, אילן, מרכז מחלקת הדרכה – האם חיים בעיירת פיתוח אינם אתגר ציוני חלוצי? 'היה נכון' 35. מרץ 1979, עמ' 3.

להקים קומונה קולטת עלייה שתתמחה בתחום ותפעל באתרי קרוואנים ובשכונות עולים.

בשנת 1992 הוקם 'גרעין תמורה' שתפקד בצורה דומה לגרעיני הנוער העובד. חברי הגרעין הקדישו זמן ללמידה משותפת, ניהול קופה משותפת והחליטו במשותף היכן יעבדו. הדגש הושם על התערות ביישוב. לכן נשארו בשבתות בקומונה, שירתו במשמר האזרחי ומשפחות מקומיות אימצו את חברי הגרעין וארחו אותם בארוחות שבת ובשמחות משפחתיות.

בסוף שנות ה-90 כבר אין חושבים שגרעיני שנת שירות הם השלמה לנח"ל. שנת השירות הופכת לנתיב המרכזי ביעדי ההגשמה התנועתיים. בוגר תנועה הבוחר ביציאה לשנת שירות הוא הבוגר שבוחן את דרכו בחיים לאור ערכיו התנועתיים. וככזה, הוא המגשים התנועתי.

כבר בשנות ה-70 שאל מרכז מחלקת הדרכה, חבר קיבוץ חצרים גדעון אלעד: "מה לצופים ולקיבוץ? האם מוכנת מאליה יציאתם של בוגרי תנועת הצופים לקיבוץ? כשם שלנח"ל הצטרפו תחת דגל הצופים מאות בוגרים בשנתון כך גם היה לכמעט מובן מאליו שאין הם מצטרפים למסע של חיים שלמים כמוצהר אלא רובם ככולם עוזבים לאחר השירות הצבאי."⁴⁸

הוויכוח על ההליכה לנח"ל לא נרגע לאורך השנים אלא החרף ובסופו של התהליך, בשנת 2005, הודיע יו"ר ההנהגה הארצית על ניתוק הקשר עם התנועה הקיבוצית: "...נטשנו את ההתיישבות כערך מרכזי לטובת האחריות החברתית. אם לא שמעתם אספר לכם, שתנועת הצופים הודיעה ל'תנועה הקיבוצית המאוחדת' על הפסקת שיתוף הפעולה אחרי 65 שנים. החלטה לכאורה דרמטית, אבל אין היא אלא סופו של תהליך התרחקות מתמשך בין שני הארגונים, בין היתר, בגין החלטת התק"ם לאמץ את שלוש התנועות הכחולות בלבד, תוך התעלמות מתנועת הצופים. כמו כן, ירידת

קרנם של הקיבוצים, חוסר העניין של הקיבוצים בגרעיני הנח"ל ואי האטרקטיביות של ההתיישבות הקיבוצית בציבור בכלל ובקרוב בני הנוער בפרט".⁴⁹

בשנות ה-90 הוכרע בתנועת הצופים כי אין יעד הגשמה מרכזי אחד מועדף. התנועה, במסגרת מחלקת דרך המשך, כחנה אפשרויות והציעה מגוון יעדים לבוגריה. זהו חלק מהתהליך החינוכי התנועתי וכך הוא מוצג בפני הבוגרים. בתנועת הצופים לא התארגנו בשנים האחרונות גרעינים או קבוצות בוגרים שבוחרים להמשיך כקבוצה שמתגבשת ברוח התנועה. היו ניסיונות מקומיים (באשדוד, למשל) ובתנועה בהחלט מבקשים לבחון אפשרות להקים קבוצות המשך. הרעיון מתאים לתנועה בשני היבטים. האחד, כוח של בוגרים שיוכלו לסייע בהדרכה ובארגון ולתרום לפעילות התנועה, בעיקר בפריפריה. השני, יש רצון להמשיך ולפעול כקבוצה ופעילות כזאת מתאימה לכל תנועת נוער וגם לצופים, במיוחד מכיוון שעצם הפעילות מוכיחה כי לא נס ליחה של התנועה. מגמה זו של הצבת יעדים חדשים, אחרי בחינת התאמתם לתנועת הצופים, גברה בעשור הראשון של המאה ה-21. נראה לדוגמה את התפיסה שייצג רותם יואלי, מזכ"ל התנועה בין השנים 2005-2011.⁵⁰ ראשית, לדבריו, אמרנו שיש לבדוק במה מדובר כשאומרים הגשמה בתקופתנו. נחליט מה רלבנטי ובהתאם נפתח מסלולים חדשים. מסלול חדש יכול בהחלט להיות נגזרת של צורך בתחום החינוך או הקהילה שמוצג על ידי הממשלה ותנועת הצופים יכולה להירתם ליישומה. קודם נגדיר מה יעדי הציונות ואחר כך נרוץ קדימה בקביעת יעדי התנועה במסגרת זו.

49 טילמן, גרעון, יו"ר הנהגה ארצית- דברים באירוע השקת עמותת 'צופים תמיד', 13.4.2005, מאוסף גרעון טילמן. בתוך: זיוון, זאב, שם.

50 ראיון עם רותם יואלי, יו"ר הנהלת מת"ן, מזכ"ל הצופים עד 2011 25.6.2012.

בשנת 2012, הציב מזכ"ל הצופים גל בן שימול,⁵¹ כיעד את המשימה של הקמת קבוצות בוגרים אשר יפעלו כתנועות בוגרים של הצופים. יעד זה הוא היעד שיתווסף ליעדי ההגשמה של התנועה וישלים בכך את מגוון המשימות הלאומיות, אשר מוצע לבוגרי התנועה לקחת חלק פעיל בביצוען.

תנועת השומר הצעיר

מהיווסדה ובמהלך שנות פעילותה דבקה תנועת השומר הצעיר במסר הגשמתי אחד וברור. בוגרי התנועה התחנכו לאורו של רעיון ההליכה להתיישבות במסגרת קיבוצי הקיבוץ הארצי. זוהי מסגרת ההמשך ובמהלך החיים בקיבוץ יוכל הבוגר להגשים את הערכים שהוטמעו בו בשנותיו בתנועת הנוער. למעשה, לאורך כל השנים הייתה זוהת מוחלטת בין תנועת הנוער לקיבוצי הקיבוץ הארצי.

מהשלב בו הצטרפו החניכים הבוגרים למסגרת הכנה לגרעין הם כמו הפכו לחומר ביד היוצר הקיבוצית. הם הודרכו על ידי שליחי קיבוץ היעד והגיעו למחנות וביקורים בקיבוץ אליו הם יועדו, כמועמדים להצטרף למשפחה המורחבת. "הקיבוץ הוא מסקנת החינוך! [הדגשה במקור, נ.א.] בקיבוץ ניתן להיאבק על הגשמה בפועל של מירב ערכי השומר הצעיר..."⁵² זו הייתה הדעה הרווחת, גם כאשר התחילו להישמע אמירות על אפשרויות בחירה נוספות שיש להעמיד בפני בוגרי התנועה.

למרות האמירה הברורה שהקיבוץ הוא היעד והוא המסגרת הראויה להגשמה, התחילו בראשית שנות ה-90' להעלות שאלות. בכנס קומונרים הציעו להרחיב את אפשרויות שנות השירות אליהן יוצאים בוגרי התנועה. דיברו על שימת דגש על עבודה קהילתית

51 ראיון אישי, מזכ"ל תנועת הצופים, גל בן שימול, 27.3.2012.

52 אש"צ (ארכיון השומר הצעיר) 3-1. 274 (2) השומר הצעיר בישראל, פרסומים, עלונים סמינרים, 1992-2000. ציטוט מדברי אלישע שפירא בראשית שנות ה-80'.

וקליטת עלייה, שהרי אלו המשימות האמיתיות עמן ראוי להתמודד. בחוברת למשלחת (בוגרי התנועה שנמצאים באותה שנה בשנת שירות נקראים המשלחת) מאוגוסט 1992⁵³ קראו להציע מסלולים לשנת י"ג כדי ליצור שמונה אפשרויות בחירה לבוגרי התנועה.

בחודש פברואר 1995 התכנסה בירוחם מועצת התנועה הפ"ה, בנושא יעדי הגשמה. בחוברת בה הוצעו מערכי פעילות לעיבוד נושאי המועצה נכתב: "זו התנועה היחידה שיצרה מסגרת חיים מלאה ומקיפה שבוגר החינוך התנועתי נכנס אליה ובה הוא מגשים את הערכים שספג (אם בחר לספוג) בתנועה – הקיבוץ הארצי על 86 קיבוציו. מי שהופך לחבר קיבוץ היה תמיד השומר המגשים – 'פעם שומר תמיד שומר'! אלא שהמשבר בתנועה הקיבוצית, והשינויים הרבים והקיצוניים לפעמים בעקבותיו, גורמים לרבים הרהורים חדשים – האם אכן זוהי הגשמה צרופה של ערכי התנועה. ואם זוהי הגשמה חלקית – האם אין מקומות נוספים בהם ניתן להגשים הגשמה חלקית. זוהי הסוגיה שהמועצה הזו נקראת להכריע בה." מוטיב חוזר בתנועה הוא ההדגשה כי תנועת השומר הצעיר הציעה מסגרת חינוכית מלאה, מכיתות בית הספר היסודי ועד היותך לחבר קיבוץ. זהו תהליך חינוכי ארוך ומסודר וגם אחר כך, כאזרח בוגר, אתה ממשיך להגשים בתחומים בהם אתה מוצא את תרומתך כמועילה ביותר. אולם, מועצת התנועה התכנסה בצל משבר בתנועה הקיבוצית ומציאות בה כלל לא ברור לבוגרי התנועה שאכן ההגשמה בקיבוץ היא היעד אליו ראוי לשאוף כיעד הגשמה מרכזי של התנועה.

הכנה רבה הושקעה במועצה. בין השאר פנו מארגניה למחנכים ואנשי רוח הקשורים לתנועה ולקיבוץ הארצי וביקשו מהם לכתוב מהי הגשמה בעיניהם. נביא שתי דוגמאות:

53 אש"צ 3-274.1 (2) השומר הצעיר בישראל, פרסומים, עלונים סמינרים, 1992-2000.

אברהם פרנק (מחנך מוערך ומנהל בית ספר תיכון קיבוצי) כתב מאמר שכותרתו: "מ'הגשמה' ל'מחויבות'":

"...לגבי השאלה כיצד והיכן יממשו החניכים את הערכים שספגו בתנועה מעבר לתקופת החניכות – אין תשובה אחת. אנשים בעלי ערכים יבקשו לממשם בכל מקום בו יחיו, יעברו ויפעלו."

יזהר בן נחום (היסטוריון, כתב על השומר הצעיר) התייחס לשאלת "ההגשמה היום":

"המגשימים בפועל תמיד היו מיעוט, אבל המיעוט הזה הוא שנתן לתנועה כולה את טעם קיומה. הוא שקבע את אופיו הייחודי של השומר הצעיר. לא מתנ"ס ולא מועדון נוער פוליטי, אלא – דרך חיים."

לקראת המועצה נקבע יעד אליו שאפו להגיע במהלך הדיונים.

"...היעד הרחוק, המגדלור שלנו הוא הקיבוץ. לא משום שעצם החיים בקיבוץ מבטיחים כבר את הגשמת היעדים. אלא משום שהחיים בקיבוץ מאפשרים, יותר מכל צורת חיים אחרת, את האפשרות להגשים בו את יעדנו.⁵⁴"

במהלך המועצה התלבטו כיצד לנסח את יעדי התנועה ובסיכומה הגיעו לנוסחים מורכבים שאפשרו היצמדות ליעד המרכזי, לצד אפשרות להרחבת יעדי ההגשמה. וכך כתבו,⁵⁵ תחת הכותרת

54 שם.

55 אש"צ 1-3-273 (3) הנה"ר השוה"צ בישראל. סמינר הגשמה 2001-2006.

"מחלום לדרך חיים החלטות מועצת התנועה הפ"ה יעדי ההגשמה.
25 בפברואר 1995 ירוחם":

"ייחודה של תנועת השומר הצעיר משאר תנועות הנוער בהיות ההגשמה האישית וההגשמה הקבוצתית חלק בלתי נפרד מהתהליך החינוכי בתנועה. בהגשמה אנו מתכוונים להתחייבות אישית של כל אחד מהחניכים ומהבוגרים להפוך את התהליך החינוכי לעשייה לפעולה ולחיים על פי הערכים הנרכשים בדרך התנועתיית."

המועצה הגדירה מהי חברה מגשימה (שיתופית, משימתית, יהודית חילונית, ציונית, שוויונית, לומדת ודמוקרטית). בקביעת היעדים אפשרו בחירה לחניכים: "כל חניך יפעל לבצע את עקרונות 'החברה המגשימה', בהתאם למקום, לשכבה ולגיל בו הוא נמצא... אפשרויות ההגשמה של רעיונות 'החברה המגשימה' הן על ידי לקיחת אחריות אישית לפעולה קבוצתית משותפת ואחריות קבוצתית לפעולת היחיד. בערבות הדדית זו תיבחן דרך החיים השומרית, ויבחן כל אחד מהבוגרים."

בהמשך הוסבר כי רעיון החברה הקיבוצית הוא מסקנת החינוך בתנועת השומר הצעיר, ולפיכך תפעל התנועה להגשימו. אולם, ההגשמה לא תהיה רק במסגרת הקיבוץ הקיים אלא גם במסגרת מודלים אחרים המקיימים את רעיונות "החברה המגשימה".

כך למשל: השוה"צ רואה בקיבוץ העירוני יעד הגשמה וישלח אליו גרעינים תנועתיים, והשוה"צ יקים מסגרת לקיום קבוצות משימתיות שונות אשר יעסקו בעבודה קהילתית כדרך חיים. זו לא החלטה חדשה, שכן כבר בשנות ה-80' קם קיבוץ עירוני (מגוון) בשדרות, אלא רענון של הרעיון.

ראינו, אם כן, כי תנועת השומר הצעיר מרחיבה את יעדי ההגשמה ומקבלת כי הגשמה אינה רק בקיבוצי הקיבוץ הארצי.

אמנם, מסגרת הקיבוץ היא עדיין היעד המועדף, אך בפירוש לא היעד היחיד.

שנים אחדות אחרי מועצה פורצת דרך זו, בהיבט הגדרת יעדי הגשמה, התבטא כרמי דניאל, רכז מחוז של התנועה, בסמינר הגשמה:⁵⁶

"לכולם יש מקום תחת הכותרת של 'הגשמה', וזה כל היופי שבדבר, בכך שההגשמה הפכה להיות אישית ולפי יכולתו ורצונו של הפרט ולא ככפייה של 'לך לגרעין אחרת אתה לא מגשים'... לפי גישתי תנועת השומר הצעיר היא כיום התנועה עם מספר המגשימים הגדול בארץ!!! (או לפחות בין הגדולות). ושוב, הבעיה היא איך מביאים את ההגשמה לרמת המודע... כל אחד ואחד יחשוב עם עצמו מהי הדרך שלו להגשמת ערכיו."

זו כבר דרגה גבוהה יותר של הרחבת הגדרת ההגשמה. אין מדובר בהחלטה תנועתית מחייבת, אולם הלכי הרוח מלמדים על כך שבתנועת השומר הצעיר היו שותפים לדעה כי צריך לבצע שינויים. הצורך נבע מהרצון להישאר אטרקטיביים לחניכים בוגרים ובמקביל לא לוותר על ייחודה של התנועה, אשר רואה את ההגשמה כ'דרך חיים' וכל פעולותיה לכיוון הגשמת הרעיון.

כאשר ירדו אחוזי ההולכים לנח"ל והנשארים בקיבוץ אחרי השירות הצבאי לא טמנו קברניטי התנועה ראשיהם בחול. מועצת התנועה התכנסה בירוחם, וגם מקום ההתכנסות יש בו משום אמירה על יעדים ומשימות לאומיות, ונערכה לדיון פנימי מבלי להתעלם ממחלוקות או אי הסכמות. הרעיון של הגדרת 'חברה מגשימה', והצהרה כי המגשימים הם אלו שעונים על הגדרות אלו, הובילו לאפשרות להכניס למסגרת יעדי ההגשמה גם פעילויות שאינן

מכוונות קיבוץ אלא מתעתדות לתרום לקהילה, לעסוק בחינוך ובקליטת עלייה – אם לא כנציגי הקיבוץ, בהחלט כשליחי תנועת הנוער. למעשה, תנועת השומר הצעיר לקחה אחריות על מלוא התהליך החינוכי של חניכיה ובוגריה, ובהמשך למגמה זו עשתה ועושה מאמצים להקמת תנועת בוגרים שתתאים לתפיסת תנועת הנוער כמובילה לאורך כל התהליך החינוכי. כפי שהתבטא דוד, חבר ההנהגה, בישיבה בחודש יוני 1998:⁵⁷ "אם לא ניצור תנועת בוגרים, לא נציל את התנועה. אם לא יהיו לנו גרעינים שיתרמו מצידם רכזי קנים, כמו השנה באזור הדרום, ויקימו את תנועת הבוגרים, לא תהיה לנו תנועה."

בתנועת השומר הצעיר יש התמודדות בין חניכים בוגרים, שמבקשים לאפשר בחינת דרך הגשמה כמו בתנועת הנוער העובד והלומד ואחריה בתנועת המחנות העולים, לבין הנהגת התנועה ששומרת על ההליכה לקיבוץ הארצי כהמשך חד משמעי של בחירת דרך החיים בתנועה. לדברי איתי זידנברג, מזכ"ל התנועה, מאבק זה בין שתי התפיסות לא הסתיים עדיין.⁵⁸

יחד עם זאת, הכיוון הולך ונקבע לעבר בחינת נושא ההגשמה החדשה. גם אם לא מניחים הצידה את עקרונות ההגשמה מימים ימימה. הקיבוץ מהווה יעד מרכזי. אך, בנוסף, מתחילים לבחון יעדים נוספים ולמעשה בוחנים אותם כמו היו חלק מ'דרך חיים' שומרית.

נחזור לארבע השאלות לעניין הגשמה, שנבחנו בפרקים הקודמים.

◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

57 אש"צ 1-3. 277 (1) ההנהגה הראשית ישיבות ההנהגה 1997-2000.

58 ראיון עם איתי זידנברג, מזכ"ל תנועת השומר הצעיר, 17.1.2012.

תנועות הנוער ראו כחלק מייעודן הצבת יעד הגשמה לבוגריהן. אמירה זו נכונה גם בעידן ההגשמה החדשה. תנועת נוער נבדלת מארגון נוער, בין השאר, בכך שהיא מציבה יעד הגשמה לחניכיה הבוגרים.

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?
התנועות לא הציבו מגוון של יעדים בפני החניכים הבוגרים. יש יעד הגשמה מרכזי ואליו שואפים שיגיעו כמה שיותר חניכים. אמירה זו השתנתה לגמרי. כל תנועות הנוער בחרו להרחיב את מגוון יעדי ההגשמה. גם בתנועת הנוער העובד והלומד, שהציבה את יעד ההתיישבות השיתופית כיעד הגשמה מרכזי, רואים את הבחירה בחיים בעיר ובעיירת פיתוח ואת ההשתלבות בתחום החינוך ותרומה לקהילה כיעדי הגשמה לגיטימיים.

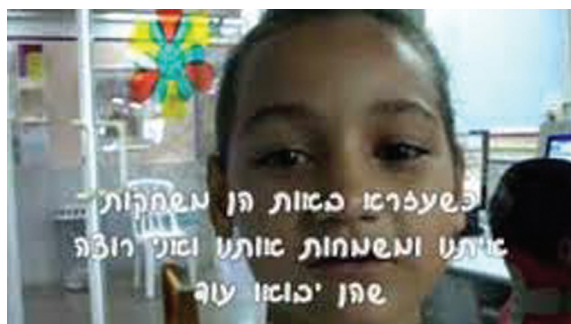
◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?
ההגשמה היא קבוצתית בהתייחס לשלוש התנועות הקרויות 'הכחולות' (הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר והמחנות העולים). בכל שאר התנועות ההגשמה נתפסת כעניין אישי, הבוגר יבחר את דרך החיים בה יגשים בצורה המיטבית את ערכי התנועה בה התחנך.

◇ האם ההגשמה היא דרך חיים?
האמירה העקרונית כי ההגשמה אינה רק שלב בחיים ומשמעה בחירה בדרך חיים, נותרה נכונה ברמה ההצהרתית בכל התנועות. בחזון של כל התנועות מביעים תקווה כי בוגריהן יבחרו לחיות את חייהם על פי ערכי התנועה. אולם, יש הרואים בשנת שירות מילוי משימה שמקנה לממלא אותה את הזכות להיקרא מגשים. בכך, למעשה, מתרוקנת מתוכנה האמירה על דרך החיים התנועתית כמופת להגשמה. אם בוגר שנת שירות

נקרא מגשים, כל שאר הפעולות שיעשה לא משפיעות על הגדרתו.

באותן תנועות נוער שהרחיבו את יעדי ההגשמה והכניסו את שנת השירות, ואפילו את ההדרכה בתנועה, תחת הגדרה של אפיקי ההגשמה תנועתיים, כבר אי אפשר להציג את ההגשמה כדרך חיים. ההגשמה היא מכלול של אפשרויות וייתכן שיש בהן כאלה שראויות יותר מבחינת ערכי התנועה. ההגשמה החדשה פנים רבות לה. דומה שזה השינוי המהותי ביותר שבא לביטוי בהגשמה החדשה. לכך נשוב בדיון המסכם.

המחנות העולים, יחזקאל
אבנרי מלמד מחנאות
אתר האינטרנט של התנועה

תנועת עזרא. שירות
בקהילה
אתר האינטרנט של התנועה

נשיא המדינה עם
נציגי התנועות ביום
הולדתו ה-84
מת"ן

מכבי הצעיר. שירות בקהילה,
חיפה
ארכיון מכבי הצעיר

מכבי הצעיר. טקס סיום בים. קורס העשרה – החברה הישראלית
ארכיון מכבי הצעיר

מכבי הצעיר. מתנדבים
למלחמה בתאונות הדרכים
ארכיון מכבי הצעיר

מכבי הצעיר. מירוץ
הלפיד, חנוכה
ארכיון מכבי הצעיר

בני עקיבא. פעילות קיץ
ארכיון בני עקיבא

בני עקיבא. מחנה קיץ
ארכיון בני עקיבא

בני עקיבא. פעילות קיץ
ארכיון בני עקיבא

המחנות העולים. הפגנה,
המחאה החברתית
ארכיון המחנות העולים

המחנות העולים. צערת
אחד במאי 2011
ארכיון המחנות העולים

המחנות העולים. שירות בקהילה
ארכיון המחנות העולים

המחנות העולים. טיול שכבה
בוגרת
ארכיון המחנות העולים

הנוער הלאומי. טקס בהר הרצל,
מול קבר הרצל
ארכיון הנוער הלאומי

הצופים. מחנה קיץ
ארכיון הצופים

הצופים. צמי"ד (צרכים מיוחדים).
שירות בקהילה
ארכיון הצופים; צלם: זיו קורן

הצופים. מחנה קיץ
ארכיון הצופים;
צלם: אביב פרסבורגר

הצופים. צופי שב"א
ארכיון הצופים; צלם: ניר ממך

הצופים. טיולי חנוכה, שכבות בוגרות
ארכיון הצופים; צלם: אודי לבון

הצופים. מפקד צופי
ארכיון הצופים;
צלם: אודי לבון

תנועת עזרא. מחנה קיץ
אתר האינטרנט של התנועה

הצופים. טקס הבטחה
עם שחר. הנהגת
ירושלים
ארכיון הצופים; צלם:
אביב פרסבורגר

המחנות העולים, מחנה
חורף לתושבי הדרום,
במבצע עופרת יצוקה,
2009-2008
ארכיון מת"ן;
צלם: ערן גלזר

להקת תנועות הנוער,
חתימת אמנת תנועות
הנוער, 2005
ארכיון מת"ן;
צלם: ערן גלזר

מלמדים בכיתה
באתיופיה. משלחת
חלוצה, הנהגות תנועות
הנוער באתיופיה, 2011
ארכיון מת"ן;
צלם: ערן גלזר

יום תנועות הנוער, הדרכה משותפת לכמה תנועות, נתניה, 2012
ארכיון מת"ן; צלם: ערן גלזר

להקת מועצת תנועות הנוער, טקס ביד ושם, יום השואה 2012,
ארכיון מת"ן, צלם: ערן גלזר